

SPRÅK *nytt*

UTGITT AV NORSK SPRÅKRÅD

31. årgang 3-4/2003

Morsmål

SPRÅK ER IKKJE ALLTID språk på same måten. Det heimlege verdsbiletet er prega av idéen om at eit land (ev. ein nasjon) har eit språk, og det har ein litteraturarv på dette språket, som vi har lært å kalle morsmålet. Men menneska har organisert seg og språket på uendeleg mange måtar. Det skal dette nummeret av Språknytt vise; vi presenterer noko av språkmangfaldet i den islamske verda. Vi vil sjå både at ikkje alt er islamsk der, og at ikkje alt er arabisk.

Forholdet mellom språk og religion er sentralt – ikkje minst i dette området. Vi opplever religionen og erkjenner verda kring oss gjennom språket, og dét gir språk ein spesiell kulturell funksjon. Vi brukar språket – ikkje berre lydane, men òg teikna – til å vise forskjellar og å markere samhold. Kunnskap om ulike språkforhold gir oss derfor ein god innfallsport til å forstå kulturvariasjonane. Dessutan får han oss til å oppdage at det sjølvsegde hos oss ikkje er sjølv-sagt.

Verda kjem stadig nærmare innpå oss. Dei 38 språka vi omtalar her, er ikkje språk i berre Midtausten og Asia. Dei blir snakka i gata vår, hos naboen. Det bur godt over 100 000 personar i Noreg med bakgrunn i desse språka. I norsk skole er det over 10 000 elevar med morsmålsopplæring i dei språka som er nemnde i dette heftet. Samla utgjer dei over halvdelan av minoritetsgruppene som får slik undervisning i grunnskolen. Dei to største gruppene utgjer urdu med 2807 elevar i 2002, og arabisk med 1679. I tillegg kjem kanskje like mange minoritetspråkelevar med same språkbakgrunn som ikkje har morsmålsopplæring. (Dei fleste som lærer urdu, snakkar forresten panjabi. Les meir i heftet!)

Det mangkulturelle Noreg hjelper oss til å forstå både nærmiljøet vårt og verda. Og oss sjølve.

INNHALD 3-4 / 2003

1 Berberspråkets stilling i dag	31 Om språkforholdene i Pakistan II
6 «Kristne» språk i Midtøsten	35 Språk og identitet i Tyrkia
12 Arabisk og arabisk	43 Kurdisk(e) språk
18 Språket og det heilage	46 Nyord
22 Frå Ibn Ahmad til Abu Ummar	47 Du spør – vi svarer
27 Om språkforholdene i Pakistan I	

Berberspråkets stilling i Nord-Afrika i dag

KARIN HOLTER

«I dagens Algerie har 'våre forfedre berberne' omtrent samme betydning som 'våre forfedre gallerne' i Frankrike: ingen, bortsett fra for arkeologene.»
Professor Salem Chaker, lederen av Mouvement pour L'Autonomie de la Kabylie
(Bevegelsen for indre selvstyre i Kabyliia)

«En ting må vi aldri glemme: Vi er et trespråklig folk!» Første gang jeg selv møtte språksituasjonen i Nord-Afrika på nært hold, var på et litteraturseminar ved det algirske kultursenteret i Paris i 1993 til ære for den algirske franskspråklige forfatteren Mohammed Dib. Møtet åpnet med avspilling av en berbisk folkevise før Assia Djebar ønsket velkommen på fransk med ovenstående kraftsalve. Også Djebar er en franskspråklig algirsk forfatter. Hennes morsmål er dialektarabisk iblandet berbisk fra det fjellområdet hennes familie stammer fra. Og seminaret levde som det lærte: Innleggene var på fransk og arabisk, samtalen i salen på dialektarabisk, berbisk og fransk, ofte med et (for en utenforstående) halsbrekkende kodeskifte underveis. Polyfonien var reell, uanstrengt, det språkpolitiske konfliktstoffet like reelt, og problematisk, og er det fortsatt, ja mer brennbart, ti år etter.

Historisk betegner *berber* og *berbisk* (av arabisk *al-barbar*) den opprinnelige befolkningen i Nord-Afrika og språket deres, et språk som tilhører den *afroasiatiske* (eller *hamitto-semittiske*) språk-

familien. Berberne selv har to forskjellige ord for henholdsvis språk og språkbruker: *tamazigh* og *amazigh*. Med islamiseringen av Nord-Afrika fra det 7. århundre av ble området gradvis arabisert. Først og mest fullstendig skjedde dette i byene og i slettelandskapet, mens berberspråket levde videre i fjellstrøk og ørkenstrøk (Marokko, Algerie, Sahara). Med den folkeforflytning som de siste tiårene har funnet sted fra landsbygda inn mot de store byene også i Nord-Afrika, er dette imidlertid i ferd med å forandre seg. Det finnes i dag store berbiskspråklige minoriteter også i Casablanca, Alger – og Paris! Tradisjonelt, og takket være sin geografiske situasjon som fjellfolk, har berberne ytet seiglivet motstand mot de sentralmakter som i århundrenes løp har villet underlegge seg dem, romere, arabere, tyrkere og franskmenn.

I dag finner vi den berbiskspråklige befolkning spredt over et titalls land i området Maghreb–Sahara–Sahel, fra Siwaoasen i Egypt i øst til Atlanterhavet i vest, og fra elva Niger i sør til Middelhavet i nord. Det er viktig å understreke at de fleste berbere i dag

er to- eller trespråklige som følge av økt skoloring (på arabisk), økt samkvem og utflytting til storbyer i Nord-Afrika eller Europa.

Store berbiske minoriteter

Algerie og Marokko har langt den største berbiskspråklige befolkningen. At det ikke fins lingvistiske folketellinger, og berberspråkets problematiske stilling innenfor de nye nasjonalstatene i Nord-Afrika, gjør det vanskelig å oppgi nøyaktige data, men de fleste forsiktige overslag går ut på at mellom 20 og 25 % av Algeries befolkning er berbiskspråklig (i Kabylia), dvs. 6–7 millioner av Algeries bortimot 30 millioner innbyggere. For Marokko er de tilsvarende tall 40 % eller rundt 12 millioner av en befolkning på 30 millioner. Men ifølge Salem Chaker er dette minimumsverdier. I virkeligheten kan tallet nærme seg 30 % for Algerie og 50 % for Marokko. Vi står i alle fall overfor en berbiskspråklig befolkning på ca. 20 millioner. Ifølge professor Chaker er ca. 30 % av innvandrerne fra Algerie til Frankrike, rundt 700 000, berbiskspråklige. De kommer i første rekke fra Kabylia. Blant innvandrerne fra Marokko er prosenten ca. 50, eller rundt 250 000 mennesker. Det er altså ca. en million berbiskspråklige fra disse to landene, fordelt på de største franske byene Paris, Marseille, Lyon ...

Store dialektforskjeller

I Marokko er berberspråket fordelt over tre dialektsoner som dekker fjellområdene: Rif (med *tarifit*-dialekt); Mellom-Atlas og en del av Høy-Atlas (*tamazight*-dialekt); og i sørvest, Høy-

Atlas, Anti-Atlas og Sousse, shilha-området (med *tashlhit*-dialekt).

I Algerie er *kabylsk* det viktigste berberspråket. Det lille, men tett befolkede Kabylia rommer antagelig mer enn to tredjedeler av berberbefolkningen i Algerie. De andre berbiskspråklige gruppene av noen betydning er *shawiya* (*chaouia*) i Auresfjellene (mellom 500 000 og 1 million), og *mزاب* (i Ghardaïa og andre byer i ørkenonen mot Sahara), rundt 100 000 personer. Det fins også flere andre berbiskspråklige grupper i Algerie, men i beste fall teller de noen titusen brukere.

Den tredje og siste store berbiskspråklige befolkningen utgjøres av tuaregene (med dialekten *tamasheq*) og finnes spredt over flere land, først og fremst i Niger (ca. 500 000) og Mali (3–400 000). Algerie, Libya, Burkina-Faso og Nigeria har en liten tuaregbe-folkning. Alt i alt teller tuaregene rundt en million personer.

I tillegg finnes det fortsatt enkelte spredte, isolerte berbiskspråklige områder i Tunisia (ca. 50 000) på øya Djerba og i noen landsbyer i fjellområdene midt og sør i landet, i Mauritania (med *zenaga*, mellom 5 og 10 000 personer), i Egypt (Siwaoasen, med en befolkning som ifølge kildene varierer mellom 5 og 10 000 personer) og sist, men ikke minst i Libya (med *nafusi*), som har en tallrik og motstandsdyktig berberbefolkning, på tross av sterk undertrykkelse fra sentralmaktens side.

På grunn av den geografiske spredning og forskjellene i befolkningstetthet i de berbiskspråklige områdene kan man ikke snakke om en felles situ-

asjon, en felles holdning til språk og kultur og felles krav blant berberne overfor de nasjonalstater de er innlemmet i. Selv i Algerie er det forskjell i holdninger hos berberbefolkningen i Aures og i Kabylia. Og det er Kabylia, demografisk sett det viktigste berbisk-språklige området i Algerie, som fungerer som drivkraft og modell for berberbevegelsen i Nord-Afrika. De siste tiårene har imidlertid bevegelsen skutt fart også i Marokko og blant tuaregene. Gjennom stadig flere organisasjoner og nettverk forskere imellom knyttes tettere bånd mellom de berbisk-språklige områdene, og ikke minst fører arbeidet med å standardisere de forskjellige dialektene innenfor hver region og finne frem til et felles tegnsystem til en panberbisk bevissthet blant aktørene.

Ett eller flere berberspråk?

Av historiske og geopolitiske årsaker kan man i dag vanskelig snakke om et felles berberspråk. Selv om forskere hevder at språkene, bortsett fra tuaregenes *tamasheq*, syntaktisk og leksikalsk har markerte fellestrekk, er de lokale forskjeller så store at berbere fra forskjellige regioner ikke alltid forstår hverandre. I den grad undervisning i berbisk på skolen er en forutsetning for at språket skal overleve, og det i dag åpnes for slik undervisning både i Algerie og Marokko, blir det tvingende nødvendig å skape en (skriftlig) *standard* innenfor hvert av regional-språkene, en kabylsk standard, en tarifitstandard, osv. Dette arbeidet er nå gitt høyeste prioritet i berberorganisasjonene i Marokko og Algerie og ved

INALCO (Institut National des Langues et Civilisations Orientales) i Paris. I dette arbeidet, som nødvendigvis vil medføre en ganske høy grad av normering, med valg av enkelte lokale varianter fremfor andre, vil det bli lagt vekt på å velge de varianter som konvergerer med andre regionalspråk.

Et spørsmål som vekker lidenskapelig ideologisk debatt når det gjelder et skriftlig berbisk, er selve tegnsystemet, hvilket alfabet som skal brukes. Militante berbere mener det må være *tifinagh*, berbernes gamle skriftspråk (men som ikke har vært i bruk på minst 1000 år), fordi det viser til et språklig og kulturelt nærvær før det arabiske. I Algerie kommer det ikke på tale med en integrasjon av skriftlig berbisk i skoleverket uten gjennom arabisk alfabet og tegnsystem. Lingvister flest mener det latinske tegnsystemet er mest funksjonelt. Det er da også det som er lagt til grunn for de siste tiårs arbeid med en skriftlig normering av berbisk ved universitetene.

Nasjonalstatenes holdning til berberspråket i Nord-Afrika

Felles for regimene i de uavhengige nasjonalstatene Tunisia, Algerie og Marokko har vært deres mer eller mindre massive og akselererte språkpolitiske satsing på *arabisering* av skoleverk og offentlige institusjoner til erstatning for kolonistyrets fransk. Tunisia og Marokko har likevel inntatt en langt mer avslappet holdning i dette spørsmålet, også fordi behovet for en slik språklig utskiftingsprosess ikke var så stort som i Algerie, der 130 års kolonistyre hadde utradert det meste av ara-

biskspråklige læresteder. Også i forhold til berberne har monarkiet i Marokko hatt en mer tolerant holdning enn regimet i Algerie. Så lenge arbeidet med det berbiske foregår innenfor rammene av organisasjoner og universiteter, får det være i fred. Redselen for å oppleve «algirske tilstander» har antagelig gjort marokkanske myndigheter mer imøtekompende. Helt siden studentdemonstrasjonene i Tiziz Ouzou, som utløste «Berbervåren» i 1980, har det vært nesten årvisse demonstrasjoner og streiker i Kabylia med krav om rett til berbisk språk og kultur. Den siste, som var blodig, fant sted i mars 2003. Men med sin store berberbefolkning og sine mange uløste samfunnsproblemer ligger det mye sosialt og politisk sprengstoff i berberspørsmålet også i Marokko.

Når det gjelder arabiseringen i Algerie (den siste loven, av 1998, påbyr å bruke arabisk i alle offentlige sammenhenger), har *morsmålet*, henholdsvis dialektarabisk og berbisk, mer enn fransk, vært den store taperen. Disse språkene har i hovedsak vært muntlige, og har blitt systematisk nedvurdert og motarbeidet av styresmaktene. Den skriftnorm som praktiseres – *standardarabisk* – er svært forskjellig fra den dialektarabisk som algerere flest bruker, og som har vist seg uvanlig dynamisk og levedyktig til tross for all motbør. I et lengre perspektiv er det kanskje en mulighet for at dialektarabisk og standardarabisk kan nærme seg hverandre og danne et arabisk nasjonalspråk for Algerie.

Situasjonen er langt alvorligere når det gjelder berbiskens fremtid i Nord-

Afrika. Både under frigjøringskampen mot Frankrike og etter har det arabiske og islamske fundament blitt fremhevet som de grunnpilarer de nye nasjonalstatene bygger på. Alle som gjør krav på en annen språklig og kulturell identitet, blir ansett som en trussel mot «den arabiske enhet», mot selve nasjonalstaten. Også her er det Algerie som inntar den mest absolutte holdning. Alle grunnlovstekstene, fra 1964 til 1996, gjentar som artikkel 2 og 3: «Islam er statens religion», «Arabisk er det offisielle nasjonalspråket». Likevel er den konsekvente utelukkelse av berbisk språk og kultur som preget ettpartistaten, etter 1989 blitt erstattet av en åpnere holdning til berberspørsmålet, iallfall på overflaten. Etter at enhver utgivelse på berbisk forsvant fra Algerie etter 1962, åpner både private og statlige forlag i dag for publikasjoner innen det berbiske domene. Enkelte aviser har også prøvd seg med en «berberside». En egen berbisk radio-kanal har fått utvidet sendetid, og fra slutten av 1991 gis det også en kortversjon av TV-nyhetene på berbisk (kabylsk og shawiya). Etter å ha vært lukket for berberstudier i nesten 30 år ga universitetet i 1990 adgang til slike i Tizi-Ouzou og Bougie, noe som igjen muliggjør et vitenskapelig studium av berbisk «innenlands», ikke bare i utlendighet. Og, etter en massiv skoleboikott i Kabylia i 1994, gikk myndighetene inn for å opprette et «Haut Commissariat à l'Amazighité» (juni 1995) med ansvar for alle spørsmål knyttet til undervisning i berbisk. Resultatet er at det i dag er mulig å studere berbisk som valgfag ved enkelte videregående skoler (lycées).

Men denne åpningen mot berbisk språk og kultur er tenkt som et element integrert i en felles kulturarv for *alle* algerere. Ikke på noe punkt åpnes det for berbisk som offisielt nasjonalspråk på linje med arabisk eller å anerkjenne en språklig minoritets rett til å få undervisning på sitt eget språk og bruke det i alle sammenhenger.

Økende frustrasjon innen berbermiljøet over aldri å bli hørt av sentralmakten, men tvert imot motarbeidet og mistenkeliggjort i hva de anser som rettmessige krav om å kunne bevare sin språklige og kulturelle identitet innenfor storsamfunnet, har de siste årene gitt grobunn for en «Bevegelse for indre selvstyre i Kabylia» (Mouvement pour l'Autonomie de la Kabylie), under ledelse av professor Salem Chaker. Selvstyret, som i tillegg til språk og kulturspørsmål er tenkt å

omfatte regionens lokalpolitikk og økonomi, har Catalonia og spansk Baskerland som modell. Målet er en fredelig sameksistens innenfor et flerspråklig, flerkulturelt, demokratisk Algerie. Så eksplosiv som situasjonen i dag er i Kabylia, også på grunn av økonomisk og sosial nød og høy arbeidsløshet, synes fredelig dialog og argumentasjon å ha liten gjennomslagskraft. Massedemonstrasjonene, opptøyene og regjeringens voldsbruk i Kabylia i mars i år lover ikke godt. Og selv om selve kruttønna står i Algerie, har berberspørsmålet sprengkraft i hele Nord-Afrika, ikke minst i Marokko, der berbere 1. mai 2003 i demonstrasjonstog i Marrakech, Agadir, Rabat og Nador ga full støtte til Kabylia og krevde egne rettigheter oppfylt.

Bokmålsbrukere mest positive til engelske ord

Ei undersøkning som Opinion AS gjennomførte i april 2002, viser at bokmålsbrukere er mer positive til engelske lånord i norsk enn nynorskbrukere. 74 % av nynorskbrukerne meiner det blir brukt altfor mange engelske ord i norsk, mot 60 % av bokmålsbrukere. Bokmålsbrukere tyr også lettere

til engelske ord enn nynorskbrukere. 74 % av nynorskbrukerne foretrekker å bruke «e-post» framfor «mail», mot 47 % av bokmålsbrukerne.

Både bokmålsbrukere og nynorskbrukere kan finne gode avløyserord her:

www.sprakrad.no/paanorsk.htm

«Kristne» språk i Midtøsten

STIG R. FRØYSHOV

LANDA I MIDTØSTEN kan gi inntrykk av å være homogent muslimske og arabisktalende. Men et slikt bilde svarer ikke til virkeligheten, og den nylig oversatte reiseskildringa *I skyggen av Byzants* av William Dalrymple har minnet oss om at det eksisterer kristne minoriteter i hele dette området. Før framveksten av islamske stater på 600-tallet var store deler av Midtøsten innlemmet i det østromerske eller bysantinske riket, og viktige befolkningsgrupper både under og utenfor bysantinsk kontroll hørte her til kristendommen, nærmere bestemt til ulike østlige kirker.

I tillegg til sin tro karakteriseres disse kristne minoritetene av andre kulturelle særtrekk som for eksempel ikke-arabiske språk. Noen av språka tales ennå, i moderne dialekter, andre brukes bare i den kristne gudstjenesten. Liturgien inntar i østkirkene generelt en plass som religionens sentrale handling, og liturgiens konservative vesen har bidratt til å bevare eldgammel språkkultur midt i annerledes og ofte fiendtlige omgivelser.

Vi skal i denne artikkelen se nærmere på de «kristne» språka i de muslimske statene i Midtøsten. Betegnelsen «kristen» henger sammen med at disse språka i prinsippet bare tales

av kristne befolkningsgrupper. Språka er bærebjelker i disse gruppenes kulturhistorie og truede eksistens. Språka er gresk, syrisk, koptisk og armensk, og landa er Tyrkia, Syria, Egypt, Irak og Iran. Dessuten tas to land med som ikke er muslimske eller islamdominerte, men som har viktige muslimske minoriteter og mange av de samme kirkene: Libanon og Israel-Palestina.

To andre språk som har vært brukt eller brukes, faller bort her. Det var tidligere et visst georgisk nærvær i Midtøsten, og georgisk hører historisk hjemme blant de «kristne» språka i Midtøsten, men bortsett fra ei lita gruppe (4 000) i Tyrkia finnes det bare sporadisk georgiere i de landa vi tar for oss. Arabisk skal vi også se bort fra, til tross for at de fleste kristne i Midtøsten i dag snakker det, og mange bruker det i sine gudstjenester, siden temaet vårt er nettopp ikke-arabiske språk.

Kirkene

De kirkene det her er snakk om, er mange, og splittelser gjennom historien gjør at det kan være vanskelig å få tak på kirkebildet. Men begynnelsen var ganske enkel. Fram til 400-tallet er den kristne kirka enhetlig, bortsett fra større eller mindre heretiske (kjetterske)

retninger. I 380 blir kristendommen Romerrikets offisielle religion etter et edikt fra keiser Theodosius den store. Kirka blir delt inn i patriarkater, med sentra i de store byene: Roma, Konstantinopel, Alexandria, Antiokia og Jerusalem. De fire østlige patriarkatene representerer det bysantinske keiserrikets offisielle kirke. De eksisterer ennå og kalles «den ortodokse kirke». (Det finnes i dag også andre ortodokse patriarkater, som f.eks. det russiske.)

Det brokete kirkebildet er i første omgang en følge av de store skismaene (brudda) som oppstår i Østkirka i kjølvannet av to store kirkemøter på 400-tallet. I 431 bryter den assyriske eller østsyriske kirka ut. Den kalles også «nestoriansk» eller rett og slett «Østens kirke» og holdt hovedsakelig til i Mesopotamia i dagens Irak.

Det neste kirkemøtet, avholdt i byen Kalkedon i nærheten av dagens Istanbul tju år seinere, foranlediger et mye større skisma. Store deler av to viktige patriarkater, Alexandria og Antiokia, nekter å godta kirkemøtets teologiske vedtak. Etter hvert blir det etablert egne, antikalkedonske, kirker. Av dem skal vi her ta for oss den koptiske, som finnes i Egypt, og den vestsyriske, som med hovedsete i Antiokia (for tida i Damaskus) er utbredt hovedsakelig i Libanon og Syria.

Den armenske kirka, som ikke deltok på kirkemøtet i Kalkedon, markerer seg på 500-tallet også som ikke-kalkedonsk. Hovedmassen av de armenske kristne befinner seg i Armenia, men det finnes relativt store armenske grupper i Libanon, Syria, Tyrkia og Israel-Palestina. De ikke-kalkedonske kirkene kalles gjerne «orientalske», eller også

ortodokse («syrisk-ortodoks» osv.).

I andre omgang kompliseres kirkebildet ved seinere avskallinger fra alle de ovennevnte kirkene ved at mindre deler av dem går inn under romersk-katolsk jurisdiksjon. Disse såkalte «unierte» kirkene oppstår på 1500-tallet og kalles «gresk-katolsk», «syrisk-katolsk», «armensk-katolsk» osv. Siden de unierte kirkene vanligvis omfatter de samme områdene, ender man opp med flere parallelle kirker. Bare i Antiokia finnes fem «konkurrerende» patriarkater.

I tillegg kommer den maronittiske kirka, som mistet forbindelsen med den bysantinske rikskirka på 6-700-tallet og kom under romersk-katolsk jurisdiksjon gjennom korsfarerne på 1100-tallet. Maronittene befinner seg hovedsakelig i Libanon.

Gresk

Aleksander den stores erobring av Midtøsten på 300-tallet f.Kr. førte til at hellenistisk kultur slo rot i dette området. Den var først og fremst et byfenomen. På landsbygda snakket man det lokale språket: syrisk, koptisk osv. I den framvoksende kristne religionen er gresk overalt det en kan kalle det offisielle språket. Den kristne gudstjenesten i Midtøsten blir derfor opprinnelig utformet på gresk. Først fra 300-tallet av etableres liturgi på ikke-greske lokalspråk. Etter kirkesplittelsene forblir gresk det liturgiske språket i de fire østlige «bysantinske» patriarkatene. Behovet for arabisk gjør seg imidlertid stadig sterkere gjeldende, også i gudstjenestene. På slutten av 1800-tallet tar det gresk-ortodokse patriarkatet av Antiokia det skrittet i hovedsak å gå over til arabiskspråklig gudstjeneste.

Vanskelige levekår og forfølgelser i århundrene etter den arabiske invasjonen på 600-tallet har drevet de fleste grekere vekk fra Midtøsten. I dag brukes gresk liturgisk i følgende land i dette området: Tyrkia (20 000), Israel-Palestina (40 000) og Egypt (10 000). Det gresk-ortodokse patriarkatet av Jerusalem, med medlemmer hovedsakelig i Israel-Palestina, har det problemet at presteskaper er gresk, mens lekfolket er arabisktalende (palestinsk). Noe arabisk blir imidlertid brukt.

De ikke-kalkedonske kirkene gikk gradvis over til lokale gudstjenestespråk, men det tok flere århundrer før gresken var mer eller mindre ute av bildet. Ennå i dag finnes det greske fraser i syrisk og koptisk liturgi, særlig i den siste.

Syrisk

Syrisk er et meget viktig språk i den tidlige kristne kirke. Sammen med den greske og den latinske kristne verden utgjør den syriske ei av de tre hovedgreinene av den tidlige kristenheten, med sin egen originale litteratur (kirkefedre). Den syriske kristenheten nådde en veldig utbredelse inntil forfølgelser, massakrer og annen motstand etter hvert har redusert den til en brøkdel av hva den var. Særlig den mongolske invasjonen ved Timur Lenk (siste del av 1300-tallet) og siden det tyrkiske folkemordet på syrere (og armenere) på begynnelsen av 1900-tallet har vært fatale slag mot den syriske befolkninga.

Syrisk er et østaramaisk språk i den semittiske greina av den afroasiatiske språkfamilien. Arnestedet for syrisk språk var byen Edessa (dagens Urfa i

Sørøst-Tyrkia), fra 100-tallet e.Kr. av. Syrisk deler seg historisk sett i to dialekter: vestsyrisk, som tales av de vestsyriske ikke-kalkedonerne, og østsyrisk, som tales av assyrerne (østsyrrerne). I sin klassiske form er syrisk i dag bare brukt i liturgisk sammenheng, men ulike nysyriske dialekter snakkes ennå av et par hundre tusen mennesker, hovedsakelig i de syriske kjerneområdene Tur Abdin i det sørøstlige Tyrkia og i Mosul i det nordlige Irak, samt et område nord for Damaskus i Syria. Det syriske alfabetet er avledet av det fønikiske og består av 22 konsonanter. I likhet med de andre semittiske språka skrives syrisk fra høyre mot venstre. Syrisk står nær vestaramaisk, som var morsmålet til Jesus.

Vestsyrisk brukes i liturgien i to kirker, den vestsyriske eller jakobittiske (med katolsk parallellkirke) og hos maronittene. Mens de førstnevnte holder på syrisken, har den maronittiske kirke fra og med 1500-tallet tatt arabisk inn i liturgien, særlig etter det 2. Vatikan-konsilet (1962–1965, katolsk), som oppfordret til liturgisk bruk av folkespråk. De vestsyriske kirkene (ortodoks + katolsk) befinner seg i Syria (ca. 180 000), Irak (nær 100 000), Libanon (ca. 30 000) og Tyrkia (ca. 27 000). Maronittene er et nesten utelukkende libanesisk fenomen og teller ca. 1,5 millioner. Blant disse er det er i dag særlig klostrene som holder fast ved syrisken.

Østsyrisk er det dominerende liturgiske språket (ellers brukes arabisk) til den assyriske eller nestorianske kirke og dens katolske motstykke, kalt kaldeisk. Disse kirkene har til sammen følgende utbredelse i Midtøsten: nær

300 000 i Irak, 55 000 i Syria, 28 000 i Tyrkia og 27 000 i Iran.

Koptisk

Den koptisk-ortodokse kirka er den største nasjonalkirka i Midtøsten. Det er i dag en minoritet på ca. 9 000 000 koptisk-ortodokse kristne i Egypt, med et katolsk motstykke på ca. 200 000 (til sammen nær 15 % av befolkninga). Denne kirka har de siste tiåra opplevd en oppblomstring, ikke minst av ørkenklostrene.

Ordet «koptisk» er en arabisk tilpassing av ordet «egyptisk». Egyptisk språk er ei grein av den afroafrikanske språkfamilien. Koptisk var i århundrene før Kristus det folkelige talemålet i det klassiske faraoiske språket og representerer dettes siste etappe. Med den islamske invasjonen på 600-tallet blir arabisk landets offisielle språk. Koptisk blir imidlertid talt, mer eller mindre, av den kristne befolkninga fram til 1600-tallet – i én landsby etter sigende helt opp til 1800-tallet. Forsøk på å gjenopplive koptisk har ikke lyktes, til forskjell fra hebraisk i Israel, men noen få familier prøver visstnok å tale det eldgamle språket. Det koptiske alfabetet bruker de greske bokstavene, i tillegg til sju egne. Koptisk skrives fra venstre mot høyre.

Bruken av koptisk i den koptisk-ortodokse gudstjenesten, til fortrenging av gresk, ble allmenn på 600-tallet. Den arabiske innflytelsen gjorde seg likevel mer og mer gjeldende, og en rekner med at arabisk er den koptisk-ortodokse liturgiens dominerende språk fra 1300-tallet av, men koptisken blir aldri utradert. I dag feires den koptiske liturgien på en blanding av koptisk

og arabisk. Fortsatt er det også ispedd en del greske fraser. Koptisk liturgi oppviser slik et fascinerende språklig mangfold som gjenspeiler denne kirkas kulturelle historie.

Armensk

Historien til det armenske folket er både dramatisk og tragisk. Av det gamle Stor-Armenia omkring Van-sjøen og fjellet Ararat, et område som i dag befinner seg særlig i Tyrkia og dels i Iran, er dagens selvstendige republikk Armenia bare en liten bit. Dagens Armenia er overveiende kristent, så bakgrunnen for at det armenske språket tas med her, er at det fortsatt er armenere igjen i tidligere armensk land, og at armenere har utvandret til andre deler av Midtøsten. Presset fra de seldsjukkiske tyrkerne fra 1000-tallet av førte til opprettelsen av en armensk stat i Kilikia i det sørøstlige Lilleasia, kalt «Lille-Armenia» (1080–1375). Denne staten hadde ei egen armensk kirke (et «katolikosat»), som fortsatt eksisterer i dette og tilgrensende områder, nå med hovedsete nær Beirut. Forfølgelser og massakrer, især under Timur Lenk og tyrkerne, har, som når det gjaldt syrerne, kraftig redusert armenernes nasjon og ødelagt mye av deres kultur. Svært mange har utvandret fra Tyrkia til Europa og USA, eller sørover i Midtøsten.

Det armenske språket utgjør aleine ei egen grein innenfor den indoeuropeiske språkfamilien. Det armenske alfabetet ble skapt på begynnelsen av 400-tallet, har 36 bokstaver og skrives fra venstre mot høyre. Det bygger på det greske og det iranske alfabetet. Historisk deles armensk inn i tre peri-

oder: gammelarmensk (før 1000-tallet), mellomarmensk (1000–1600-tallet) og nyarmensk. Det er gammelarmensk som brukes i liturgisk sammenheng. Arabisk har her overhodet ikke vunnet innpass.

Gammelarmensk brukes dermed til liturgi i følgende land i Midtøsten (armensk-ortodokse og armensk-katolikker tilsammen): Syria (325 000), Libanon (187 000), Iran (173 000), Tyrkia (86 000) og Irak (22 000). Alle de ortodokse tilhører Kilikias armenske kirke.

Betraktning

Dalrymples bok kan gi inntrykk av at det omtrent ikke finnes kristne igjen i Midtøsten. Visst har det gått gradvis tilbake med de kristne folkegruppene og av og til i drastisk omfang og på dramatisk vis. Men de er seiglivete og utgjør i mange tilfeller ennå betydelige minoriteter. Den mest kraftfulle kristne befolkningsgruppa i Midtøsten er utvilsomt den koptiske. Det henger sammen med dens antall og klare avgrensing til ett bestemt land, hvis grenser har vært omtrent de samme i hele den kristne tida. Koptisk forstås imidlertid ikke lenger uten opplæring og brukes bare i begrenset grad.

Den nest største kristne befolkningsgruppa rent tallmessig er den armenske, som teller til sammen ca. 800 000. Den armenske kirka i Midtøsten er spredt over et stort område og flere ikke-armenske land, noe som naturlig nok gjør det krevende å opprettholde sin eksistens og å bevare kulturell identitet.

Vestsyrisk brukes i liturgien av til sammen ca. 350 000 mennesker i Midtøsten og østsyrisk av over 400 000.

Den syriske kristenheden er som den armenske spredt over flere land, og i tillegg oppdelt i mange ulike kirker, og den møter derfor de samme store utfordringene som den armenske. De syriske kirkenes unike verdi er bl.a. at språket deres står nær kristendommens «urspråk», og at de representerer en semittisk kristendom som i en viss grad er uberørt av hellenistisk og europeisk kultur.

Gresk har nesten forsvunnet fra Midtøsten. Dette er særlig bekymringsfullt for det gresk-ortodokse patriarkatet av Konstantinopel (Istanbul), hvis patriark regnes som den fremste (blant likemenn) av alle ortodokse kirkeledere. Et så tynt befolkningsgrunnlag vil ha vanskelig for å framdrive habile kirkeledere. Lilleasia, et kjerneområde for den tidligste kirka, har nå nesten ingen kristne igjen.

Felles for gresk, syrisk og armensk er at de brukes i liturgien i en gammel språkdrakt. For dem som har en moderne form av det samme språket som morsmål, og det gjelder grekerne, armenerne og altså en del av syrerne, kan det liturgiske gammelspråket forstås gjennom opplæring og praksis (aktiv kirkegang). For de andre, dem som behersker dårlig eller ikke i det hele tatt noen moderne form av det liturgiske språket, og det gjelder kopterne og de fleste syrerne, er det klart at forståelsen av det liturgiske språket er sterkt redusert eller rett og slett fraværende.

Bruken av ikke-arabiske språk i kristen gudsjeneste i Midtøsten vitner slik både om levende kultur og om formell bevaring av en mer eller mindre død arv. Men i begge tilfeller hand-

ler det om konservering av en ytterst verdifull kulturhistorie. Den en gang så mektige syriske kristenhet kjemper nå for selve sin eksistens. Grekerne i Midtøsten representerer et svinnende vitnesbyrd om den hellenistiske felles-

kulturen i Midtøsten, som blant annet var Det nye testamentets kulturelle omgivelse. For koptiskens vedkommende er den liturgiske bruken intet annet enn den siste levning av språket til det tusenårige faraoiske Egypt.

Språk på nett

Sprog på spil

I september kom den danske språkutgreiinga *Sprog på spil*. Dansk språk skal styrkjast dels gjennom eksisterande tiltak, dels gjennom nye initiativ. Utgreiinga dannar grunnlag for den danske regjeringa si språkpolitiske melding til Folketinget i haust. Rapporten kan ein lese her:
<http://www.kum.dk/sw6567.asp>

Mål i mun

Den svenske utgreiinga *Mål i mun*, som vart lagd fram i fjor, har vore til høyring. Utgreiinga og høyringsfråsegnene ligg her:
<http://kultur.regeringen.se/propositionermm/sou/index.htm>

Ny finsk språklov

Finland får ny språklov frå 1. januar

2004. Lova skal tryggje rettane til både finskspråklege og svenskspråklege finnar, og erstattar lova frå 1922. Den nye språklova regulerer styresmaktene sin bruk av finsk og svensk, har reglar for bruken av svensk og finsk i domstolane, og reglar for språkbruk på skilt, trafikkskilt og i stadnamn.

Omtale av lova:

www.folktinget.fi/docs/spraklagen.doc
og <http://www.om.fi/14624.htm>

Det koloniale språkhierarkiet

Makt- og demokratiutgreiinga la fram hovudrapporten sin i slutten av august. Kapittel 10 handlar om språk i Noreg og har tittelen «Det koloniale språkhierarkiet». NOU-en finn ein på ODIN under Arbeids- og administrasjonsdepartementet:

<http://odin.dep.no/aad/>

Arabisk og arabisk

GUNVOR MEJDELL

ARABISK er et verdensspråk med offisiell status i FN. Arabisk er videre morsmål for om lag 200 millioner mennesker, og 'kirke'språk for mange flere millioner muslimer over hele verden. Ifølge tradisjonell islam er det også paradiset og englenes språk – så arabisk kan sies å være et språk med uvanlig stor potensiell anvendelighet!

En kort historikk

De tidligste spor av arabisk, som er et semittisk språk (med fettere som hebraisk, arameisk og etiopisk), finner vi i inskripsjoner fra 300- og 500-tallet e.Kr., skrevet i en rudimentær arameisk skrift. Med utgangspunkt i Den arabiske halvøya, der de arabiske beduinene i århundrer før islam hadde dyrket en avansert muntlig diktetkunst, spredde arabisk språk seg med den arabisk-muslimske ekspansjonen i årene etter islams åpenbaring (den arabiske Koranen) gjennom profeten Muhammad (d. 632). Arabiseringen og islamiseringen av nye områder var parallelle og dels sammenfallende prosesser. Islamiseringen nådde imidlertid mye lenger enn arabiseringen. Det arabiske språket utvidet sitt område og fikk etter hvert og endelig fotfeste i (majoriteten av) befolkningen i Vest-Asia opp mot Tyrkia i nord, mot Persia i øst, i Nord-Afrika mot Sahara i

sør og (bare delvis) i de vestlige områdene mot Atlanterhavet. Islam nådde langt videre: opp i deler av Sør- og Øst-Europa, over Persia og Sentral-Asia og det indiske kontinent helt inn i Kina og sør til Indonesia, og i Afrika også sør og øst for Sahara.

Arabisk ble det ledende språket for religion, vitenskap og litteratur over hele det islamske storriket i middelalderen (høydepunkt ca. 700–1200). Koranen, den muntlige diktetradisjonen og de som forvaltet den, ga det språklige materialet for kodifiseringen og standardiseringen av det arabiske språket. Denne filologiske prosessen regnes som fullført i og med 'grammatikken' til Sibawaihi (d. ca. 798), en imponerende presis beskrivelse av språkets fonologi, morfologi og syntaks, som ble normgivende for ettertida.

Utviklingen av en egen arabisk skrift (fra nabateisk-aramaisk utgangspunkt) var også en gradvis prosess, med diakritiske tegn (punkter over og under bokstavtegn) lagt til for å skjelle mellom opprinnelig like tegn og å tilpasse skriften til den arabiske fonologien. Men den arabiske skriften er grunnleggende en konsonantskrift og markerer normalt ikke korte vokaler. Tegn for korte vokaler ble imidlertid ført inn i Koranens tekst for å unngå enhver tvil om tolkningen/lesingen

av ordene i den hellige skriften. (De brukes i dag dessuten i lærebøker for begynnere i skolen.) Arabisk skrift benyttes også, med visse tilpasninger, for å skrive de indoeuropeiske språkene persisk og urdu (inntil ca. 1900 også bosnisk og inntil 1924 også tyrkisk) – historisk sett utslag av arabisk-islamisk kulturinnflytelse.

Etter århundrer med nedgangstid på grunn av både ytre press og indre splid, og med medfølgende kulturell stagnasjon, ble arabisk fra 1850-tallet igjen, i opplysningens og den nasjonale frigjørings tjeneste, et redskap for samtidas politiske og litterære uttrykk. I dag er arabisk offisielt språk i Irak, Syria, Jordan, Libanon, de palestinske 'selvstyrte' områdene (og minoritets-språk i Israel), Saudi-Arabia og de andre statene på den arabiske halvøya, i Egypt, Sudan, Libya, Tunisia, Algerie og Marokko – samt Mauritania, der den herskende minoriteten i nord er arabisk.

Hva er 'arabisk'?

Men la oss med en gang modifisere framstillingen av 'arabisk' ovenfor: 'arabisk språk' dekker nemlig en rekke ulike varieteter. Språksituasjonen i de arabiske landene er kjennetegnet ved en uvanlig stor avstand mellom den offisielle språklige normen, standard-arabisk, og folks daglige talemål, selv om de er beslektet og regnes som varieteter av samme 'språk'. De to varietetene eksisterer altså side om side i det enkelte språksamfunnet og brukes til ulike formål. En slik situasjon betegnes av språkforskerne som *diglossi* (av gresk *di* «to» + *glossa* «tunge, språk» – jf. *bilingvisme* av latin *bi* «to» + *lingva*

«tunge, språk»), som betegner sameksistensen av to ulike språk i et samfunn eller et individ). En rekke arabiske stater har bilingvisme i tillegg til 'diglossi'. For eksempel har fransk en sterk stilling i Libanon og i Nord-Afrika, Irak har en betydelig kurdisktalende befolkning, Algerie og Marokko en betydelig berbisktalende befolkning – henholdsvis om lag 25 og 40 %.

Standardarabisk – et felles skrift-språk

Standardarabisk er altså ikke 'morsmål' – i betydning det språket man lærer først og i hjemmet – for noen, men tilegnes gjennom eventuell skolegang. Hvor godt man behersker det, er følgelig avhengig av utdannelsesnivået. I land med stor grad av analfabetisme er det et betydelig sosialt – og politisk – problem at det offisielle språket er såpass forskjellig fra talemålet at store befolkningsgrupper kan ha vanskelig for å forstå det ordentlig, selv i muntlig form via radio og TV. Den språklige avstanden mellom varietetene, sammen med en utpreget konservativ tradisjon i pedagogisk metode, gjør at også de som har begrenset skolegang, sjelden oppnår en aktiv kompetanse i standardarabisk, selv om de kan lese og forstå det. I kontrast til denne bedrøvelige tilstand står den offisielle språkpolitikken, som har som målsetting at standardarabisk skal bli folkets morsmål – men jeg har inntrykk av at få i dag tror på denne muligheten.

Uansett nyter standardarabisk stor prestisje. Det er det 'egentlige' og 'ekte' arabiske, det er bærer av islam og kulturarven – som alle arabere, muslimer eller ikke, holder høyt og er

stolte av. Det er både det fremste symbolet på, og det sterkeste elementet i, det arabiske kulturelle fellesskapet – ettersom det er den offisielle språknorm i alle arabiske land. Situasjonen kan best sammenliknes med situasjonen i Sør-Europa i de tider da latin var felles skrift- og kulturspråk i hele området, mens folk snakket ulike romanske dialekter: italienske, franske, spanske (samt enkelte ikke-romanske minoritetsspråk – som kan tilsvare berbisk og kurdisk i vårt tilfelle). Overgangen til nasjonale standardspråk, vanligvis basert på språkformen til den dannede elite i nasjonens sentrum, er en prosess som fant sted i Europa i moderne tid, men som altså (ennå?) ikke har funnet sted i den arabiske verden.

Standardarabisk, *al-'arabiyya al-fusha*, er i dagens arabiske samfunn først og fremst språkformen for (nesten) all skriftlig kommunikasjon. I muntlig form brukes den i religiøs og litterær resitasjon og i nyhetsmeldinger i mediene – i alle disse tilfelle med en skriftlig tekst som basis. Dernest er den, i prinsippet, språkformen for foredrag og undervisning og all offentlig kommunikasjon om religion, politikk og kultur. I praksis har det de senere tiår skjedd en utvidelse av bruksområdene for talemålet og, ikke minst, for mellomliggende språkformer som trekker på begge varietetene, på bekostning av standardspråket. Utdannede arabere bruker i mer eller mindre formelle muntlige sammenhenger oftest slike mellomliggende former, der de gjør kreativ bruk av de språklige ressursene ved å kombinere trekk fra de to varietetene til stilistisk spennende variasjon.

De arabiske talemålene

Talemålet, *al-'ammiyya* ('almuens [språk']') eller *al-darija* («det utbredte, gjengse [språket]»), dekker de ulike regionale og lokale arabiske dialektene i dette området fra Marokko i vest til Irak i øst. De har en rekke felles trekk i forhold til standardarabisk. Det mest slående (også i arabernes framstilling av forholdet) er at dialektene mangler kasus- og modusbøyning, og en reduksjon av bøyingsformer generelt innenfor mange kategorier. Dialektene er ikke dermed nødvendigvis 'enkler'. På visse områder har de utviklet trekk som kan synes mer komplekse enn i standardarabisk (f.eks. i fonologi og stavelsesstruktur og i det verbale tempus- og aspektsystemet).

På den annen side er det, som naturlig er innenfor dette vidstrakte området, store forskjeller mellom de ulike dialektene – i den grad at en marokkansk og en iraksk landsbyboer (i ytterkantene av den arabiskspråklige verden) ikke vil forstå hverandre (om de ikke har fått såpass utdanning at de kan hjelpe seg med litt standardarabisk). Man kan tenke på ulikhetene mellom norsk, svensk og dansk for å få en idé om forholdet mellom nærliggende dialekter som f.eks. syrisk-libanesisk-palestinsk og egyptisk arabisk, mens jeg forestiller meg at irakeren i Marokko vil føle seg som en nordmann på Island – de innfødte sier mye som virker kjent, men man får ikke helt tak på det i første omgang, selv om en kan lære seg å forstå rimelig raskt.

Et dialektskiller med språkmerker som er lette å observere selv om man ikke er ekspert, går mellom såkalte

beduinerdialekter på den ene side og sedentære, eller bofaste, dialekter på den andre. Ved f.eks. å teste hvorvidt en araber uttaler ordet for «hjerte», standardarabisk *qalb*, som *galb*, 'alb eller *qalb*, kan man plassere vedkommende i forhold til dette skillet. Det samme gjelder andre fonologiske eller morfologiske trekk (selv om ikke alle lar seg klassifisere like enkelt og utvetydig, og språket er i stadig endring).

Egyptisk står i en særstilling blant dagens arabiske dialekter og blir stort sett forstått i hele regionen, noe som nok først og fremst skyldes Egypts ledende rolle som filmprodusent og kultureksportør. Egyptiske filmer og sangkassetter var og er svært populære. De som var unge eller voksne før 1970, var nok også både politisk og språklig påvirket av de mange glødende talene til den egyptiske president Gamal Abd al-Nasir (Nasser, død 1970), der han brukte høyarabisk og egyptisk talemål i en retorisk virkningsfull veksling. Dessuten hadde man – og har til en viss grad ennå – det at egyptiske akademikere fløt over fra det overfylte arbeidsmarkedet i hjemlandet til ledige (og ofte bedre betalte) stillinger i undervisning og administrasjon i andre arabiske land. På 70- og 80-tallet spilte *palestinske* akademikere noe av den samme rollen, og palestinske dialekttrekk har påvirket talemålet mange steder i Golfområdet. (Golfkrigens etterspill endret en del på denne situasjonen.)

Ulikhetene mellom standardarabisk og dialektene fører iblant til problemer når arabiske navn skal overføres til latinsk skrift: Skal de gjengis i sin standardarabiske form eller i den formen

som de uttales på lokalt? Fornavnet til president Nasser uttales med /g/ på egyptisk, dvs. *Gamal*, men med affrikaten /dj/ på standardarabisk. Navnet til lederen i Libya ser man gjengitt på et utall ulike måter: *al Gaddafi*, *al-Qadhafi*, *al-Qaddafi* osv. Her der det varianten /q/ på standardarabisk og /g/ på den libyske beduinerdialekten, samt ulik uttalen /dh/ versus /d/, som er inne i bildet.

Standardarabiskens og talemålenes status

Høyspråket standardarabisk nyter allment stor prestisje – selv blant folk som ikke mestrer det. Tilsvarende står talemålet generelt lavt i kurs. Det assosieres med hverdagens trivialiteter og kunnskapsløshet. Folk flest vil påstå at talemålet representerer et språklig forfall, at det ikke er noe ordentlig språk og f.eks. ikke har noen grammatikk. Men dette er ikke hele bildet. Talemålet representerer også lokal identitet, familie- og følelsesliv, nærhet og humor. Mitt inntrykk er at disse assosiasjonene stadig blir styrket. Det kan skyldes at mange er i ferd med å gå lei av pompøs høyarabisk retorikk, eller at panarabismen står svakere, eller at lokal identitet blir fremmet av politiske eller økonomiske omstendigheter. Et annet fenomen er dialektutjevning, eller regionalisering, dvs. at en sentral dialekt brer seg på bekostning av mer perifere dialekter i regionen. Det er tydelig at trekk fra urbane dialekter som Kairo-, Beirut- og Damaskusdialekten brer seg til omliggende landsbydialekter.

Skriftlig tekst er som nevnt et felt der standardspråket har *nesten* mono-

pol. Unntakene, der talemålet forekommer i skriftlig form, er drama, der handlingen har et lokalt og folkelig preg, og som jo framføres muntlig på scenen, lyrisk diktning – noe som fortsatt kan være kontroversielt, men som er stadig mer akseptert, særlig i Egypt og Libanon, etnografiske nedtegnelser av muntlige folketradisjoner, sagn og eposer; dialoger i skjønnlitterær prosa og tekst til karikaturtegninger. Mange forfattere synes fremdeles at talemålet ikke har noe å gjøre i litteraturen, og – om de for realismens skyld *må* bruke et dialektord – hender det at de setter ordet i klammer («for å hindre at stanken fra det siver ut i resten av teksten,» som en uttrykte det). Andre mener at ord og uttrykk fra talemålet gjør teksten livligere og mer autentisk, mens andre igjen forsøker å skrive et standardarabisk som i setningsform og uttrykksmåte ligger nærmere opp til talemålet, uten formelt å bryte med standardnormen. Den egyptiske nobelprisvinneren fra 1988, Naguib Mahfouz, har vært i mot å bruke talemålet i sine romaner, men er berømmet for sin evne til å gjøre standardarabisk 'naturlig' i munnen på sine skikkelser, mens hans berømte landsmann Yusuf Idris har vært gjennom ulike løsninger i ulike bøker. (At det arabiske alfabetet i seg selv, med sin manglende notering av korte vokaler, er egnet til å 'skjule' endel ulikheter mellom standardspråk og talemål, er også et poeng.) Det å skrive litteratur på (halv)rent talemål er å regne som marginalt.

Det er vel for sterkt å si at standardarabisk i dag er på vikende front, ettersom det utgis flere arabiske publikasjoner enn noen gang, og spred-

ningen av allmenn utdanning har satt flere enn noen gang i kontakt med denne språkformen (utover i religiøse funksjoner). Samtidig har den eksplosive utbredelsen av radio og ikke minst TV ført til dominans av det muntlige i det offentlige liv, og her er tendensen som nevnt at mer eller mindre formelle utgaver av talemålet tar over. En annen utfordring kommer fra 'globaliseringen' av økonomi og høyere utdanning. Den sosioøkonomiske eliten i den arabiske verden prioriterer stadig mer engelskspråklig utdanning, som åpner mot det globale markedet, med den følge at skriftlig kompetanse i engelsk oppleves som viktigere enn tilsvarende i standardarabisk – for andre enn 'kultureliten', som vil videreføre den arabiskspråklige kulturarven. Den omfattende arabiseringen av vitenskapelige og tekniske termer synes også å måtte gi tapt under presset fra den raske utviklingen på disse områdene.

Arabisk og morsmålsundervisningen

Til slutt noen kommentarer til spørsmålet om arabisk og tilbudet til arabiske innvandrere om 'morsmålsundervisning' i den norske skolen. Som leserne vil ha skjönt av denne gjennomgangen av språkforholdene i den arabiske verden, er valg av språkform i 'arabisk' ikke uproblematisk. Arabiske foreldre vil normalt at barna skal lære standardarabisk, slik at de skal kunne lese og skrive dette språket. Samtidig er det klart at en opplæring i en språkform som ligger såpass langt fra talemålet deres, representerer en byrde for barna og ikke imøtekommer morsmålsundervisningens primære

hensikt – å være en støtte til kognitiv utvikling gjennom bruk av eget naturlig mål. Et relatert problem er at morsmåslærerne ikke alltid har en språkform som ligger nær nok barnas morsmål. Det har vært gjentatte klager på at barna ikke forstår lærerne sine. (At et flertall av marokkanerne kommer fra berbisktalende områder, men velger det offisielle standardspråket arabisk for 'morsmålsundervisningen' for sine barn, er selvsagt et problem av enda større dimensjoner.) For arabisktalende barn er ikke løsningen nødvendigvis at de må få opplæring i sitt eget talemål av en lærer fra sitt eget

land. Den kompliserte språksituasjonen krever en meget bevisst læringsstrategi, der opplæringen bygger på en forenklet, talemålsnær form av standardspråket og en liberal muntlig praksis, gjennom en lærer som kan tilpasse seg barnas talemål.

Også tilbudet om tolking på arabisk berøres av disse forholdene. Igjen ligger løsningen i en bevissthet omkring problemet. Tolker som gjennomgår formell tolketrening, blir f.eks. anmodet om å gjøre oppmerksom på hvilke dialektområder de har kompetanse til å utføre oppdraget for.

Det danske sprog skal styrkes

Det danske sprog skal styrkes, og det skal både ske ved at man iværksætter nye initiativer og styrker de eksisterende. Det er den overordnede anbefaling fra det sprogpolitiske udvalg i rapporten «Sprog på spil. Et udspil til en dansk sprogpolitik». Udvalget har haft professor og direktør ved Det Danske Sprog- og Litteraturselskab Jørn Lund som formand. Rapporten skal danne grundlag for regeringens sprogpolitiske redegørelse, der skal forelægges Folketinget senere i år.

I rapporten anbefaler gruppen bl.a.:

- at elevernes sproglige udvikling i folkeskolen styrkes gennem en forøget indsats i skolen og på pædagog- og læreruddannelserne
- at forskningen følger en parallelsproglig strategi, hvor dansk styrkes, uden at engelsk eller andre relevante fremmedsprog nedprioriteres som videnskabs- og forskningssprog, og at for

midlingen af videnskabelige resultater på dansk styrkes

- at dansk sikres en placering i de videregående uddannelser som et hovedsprog i undervisningen
- at alle medier fastholder en sproglig korrekthed og udvikler en øget forståelse for sproglig variation
- at der på det dramatiske, litterære og filmiske område fortsat arbejdes med og udvikles støtteformer, der tager sigte på udviklingen af sproget gennem kunsten
- at den offentlige sektor målretter sin kommunikation til borgerne
- at dansk som erhvervsprog på alle niveauer sidestilles med fremmedsprog
- at man i både institutioner og hjem fremmer børns sprogudvikling ved at give gode rammer for samtale, fortælling, oplæsning, sang og leg.

Rapporten kan læses her:

<http://kum.inforce.dk/sw6567.asp>

Språket og det heilage: arabisk og islam

KNUT S. VIKØR

AT SPRÅK OG RELIGION kan henge saman, kan ein lett sjå ved tilfellet arabisk og dei banda språket har til islam. Arabisk er eit moderne brukspråk og ikkje noe avgrensa sakralt språk. Likevel er historia til arabisk – og til arabarane – knytt til islams historie, og ein kan ikkje forstå det eine utan det andre.

Vi kjenner lite til språket arabisk før profeten Muhammads tid. Nomadane på den arabiske halvøya snakka dialektar som må ha vore ganske like det seinare skriftspråket. Lenger nord, i kulturbyar som Palmyra i Syria og nabatearanes hovudstad Petra, var arabisk talespråket iallfall rundt 100-talet av vår tidsrekning, medan arameisk, eit anna semittisk språk, var statusspråk og skriftspråk.

Det starta med Koranen

Startpunktet for det arabiske skriftspråket vi kjenner, er den openbaringa profeten Muhammad fekk frå Gud, Koranen (al-Qur'ân). Muslimane insisterer på at Muhammad sjølv var alfabet, noe som er uttrykt i den klassiske historia om korleis han fekk si første openbaring: Han satt ute i øydemarka for å meditere, da ein overmektig skapning viste seg for han berande på ei bok i grøn fløyel, og befalte: «Les!». Profeten protesterte: «Eg kan ikkje lese,» men skapningen tok han,

sa Muhammad seinare, og pressa ansiktet hans mot boka «så eg knapt kunne puste». Til sist sa Muhammad, «Kva skal eg da lese?» og skapningen resiterte for han det første verset som vart openbara: «I namnet til din Gud som skapte deg ...»

Denne anekdoten, som stammar frå ein profetbiografi vel eit hundreår seinare, viser kor viktig boka, skrifta, var for dei tidlige muslimane, men også at tekst og resitasjon var nær samanknytt. *Qur'ân* kjem av verbet *qara'a*, «å resitere» eller å lese, så Koranen betyr «det som skal resiteras». Muhammad resiterte også openbaringane etter som dei kom fram til han, og tilhengarane la ordlyden på minnet, men dei vart trulig også skrive ned som enkeltvers eller småbitar i hans eiga tid. Prosessen med å samle desse spreidde notata skal etter tradisjonen ha starta mellom ti og tjue år etter Profetens død, og det er trulig historisk.

Dei første systematiske forsøka på å konstruere arabisk skrift

Det er i denne prosessen med å skrive ned den heilage teksta at vi finn dei første systematiske forsøka på å konstruere ei skrift for arabisk. Det har nok alt før eksistert noteringssystem for økonomiske formål i byar som Mekka, i ei skrift henta frå nabateara-

ne i nord. Ho var likevel berre brukt som ei støtte for minnet, og var ganske enkel. Same teikn kunne bli brukt for ulike konsonantlydar (fordi nabateisk hadde færre konsonantar), det var t.d. same teikn for *b*, *t*, *th*, *n* og *y*. Korte vokalar har ofte underordna betydning i semittiske språk, og vart ikkje notert i det heile, for lange vokalar brukte ein konsonantteikn. Så lenge skrifta berre skulle hjelpe til å minne om ei tekst som var innlært frå før, var det heller ikkje naudsynt med meir detaljar.

Men ettersom denne spesielle teksta Koranen var så viktig, vart det etterkvart klart at ein måtte ha meir utvitydige noteringsformer, og enda meir da ein begynte å ta skrifta i bruk også til andre former for prosa utover 700-talet. Ein skilte derfor mellom dei ulike betydningane av kvar bokstavform ved å sette ein til tre prikkar anten over eller under teiknet («diakritiske teikn»), mens ein markerte korte vokalar ved å skrive ein kort strek over eller under konsonanten.

Dette var ikkje eit nytt påfunn, modellen kom trulig frå syriakisk skrift. Ein viktig grunn til å gjere det slik og ikkje t.d. lage seg heilt nye bokstavar, var også det religiøse opphavet til teksta. Når ein skilte mellom bokstavane ved å skrive prikkar ved det eksisterande teiknet, slapp ein å *endre* den teksta som Gud hadde openbara. I staden gav ein berre eit *tillegg* for å klargjere lesemåten, det opprinnelige skriftbildet stod der uforandra i sentrum. Dette var i seg sjølv omstridt, mange lærde sette seg mot at ein skulle legge til noe i det heile, og i over hundre år finn vi Koran- og andre tekst-er med og utan diakritiske teikn ved

sida av kvarandre, før desse fekk overhand i skrifta. (I dag er det omvendt, Koranen er nå den einaste teksta på arabisk som heilt konsekvent blir trykt med alle vokalteikn på plass, fordi det ikkje skal vere noen uklarheit om uttale og betydning. I andre tekster er dei korte vokalanane som oftast utelatt, sidan dei er av mindre betydning for forståinga.)

Hovudbry for grammatikarane

Dette har hatt spesiell betydning for ein enkelt bokstav, som gav stort hovudbry for grammatikarane. Det gjaldt hokjønnsendinga for substantiv. Den vart uttalt «-at»; utan vokalar skrive -t (ei «standardform» med to prikkar over, ṭ). Men i Koranen var den skrive -h i slutten av ordet, men ganske riktig -t- dersom det kom eit suffiks etterstilt. Dette meinte ein var ein dialektuttale i Mekka på Muhammads tid som ikkje var i tråd med standard arabisk. Men ein kunne ikkje endre den -h-forma som var skriffest. I staden sette ein dei to prikkane frå t-en over dette h-teiknet i hokjønnsendinga. Dermed fekk vi ein eigen bokstav, kalla «*ta marbuta*» [bunden -t], ein *h* med to prikkar over, ḥ, som berre brukas i denne eine posisjonen: i hokjønnsending av substantiv utan suffiks. (I dag er -t-en uttalt berre i sammentrekningar, elles er uttalen berre -a.) Dette viser altså kor sentral den religiøse bakgrunnen og Koranens status var for utviklinga av det arabiske skriftspråket i tidlig tid.

Dette kom ikkje berre av at Koranen var Guds ord i og for seg, men at Koranen var sjølv Gudsbeviset. Koranen er ifølgje islam den

«perfekte teksta» og kan ikkje imiteras. Det mirakelet som beviser at Muhammad er ein profet, er at han fekk den «imitasjonslause» Koranen openbara. Det låg naturlegvis også i dette ein kritikk av dei som før hadde fått openbaringar av Gud, jødane og dei kristne. Gud hadde også gitt sin sanne bodskap til deira sendebod, Abraham, Moses og Jesus. Men deira openbaringar hadde ikkje blitt skriftfest i nær samtid, derfor hadde menneska gløymt eller ubevisst forvridd bodskapen. Derfor er Muhammads bodskap den som må vere den rette, fordi han har ei fast og nedskriven form slik orda vart overlevert frå Gud, og derfor kan desse ikkje endras.

Den religiøse autoriteten er altså festa i Koranen og statusen han har som Guds direkte tale. Det at han er gitt på arabisk, gir arabisk ein eigen status som språk i islam. Gud seier sjølv i Koranen: «Eg har gjort han til ein arabisk Koranen slik at de kan ta visdom» (K. 43:2). Om denne særlege statusen kunne overførast på arabarane som folk, var eit anna spørsmål. Folkenamnet 'arabar' er ikkje nemnt i Koranen i det heile, berre 'dei truan-de'. Arabaranes rolle i islam er derfor meir eit historisk enn eit teologisk spørsmål.

Islam er en religion for alle folkeslag

Mot fokuseringa på det arabiske låg det i innhaldet til islam at det var ein universalistisk religion, ein religion for alle folkeslag. Som vi veit, spreidde islam seg raskt med den arabiske ekspansjonen, det tok vel eit hundreår frå Muhammads død da knapt den arabiske halvøya var muslimsk, til arabar-

ane styrte eit verdsrike frå Gibraltar til India. I grove trekk kan ein vel seie at dette riket det første hundreåret var først og fremst eit *arabisk* rike. Arabarane tok med seg islam, men hadde ikkje hastverk i å spreie religionen til dei erobra folka; i staden skaffa dei seg privilegium i riket som arabarar og erobrarar. Andre folk som omvendte seg til islam, vart ikkje likestilte borgarar av den grunn.

Arabisering og islamisering

Men denne haldninga kunne ikkje vare ved, ettersom sjølve erobringa vart til fortid og fleire og fleire av innbyggjarane slutta seg til religionen. På 900-talet hadde folkefleirtalet i alle provinsar av riket, frå Spania til Sentral-Asia, trulig blitt muslimar, sjølv om det fortsett var kristne og jødiske minoritetar. Etter eit regimeskifte i 750 vart arabaranes særrettar fjerna, og riket vart meir og meir til eit *muslimsk* rike heller enn berre arabisk. Dei som snakka andre språk, tyrkarar, persarar, kurdarar og andre, fekk stadig meir viktige stillingar (sjølv om kalifen sjølv måtte vere arabar), og etter kvart vart den etniske bakgrunnen av lita betydning; vi kan som oftast berre gjette oss til den ved å sjå på fødestad eller namn til dei leiande i samfunnet. I ein viss grad gjekk islamiseringa saman med ei arabisering; folk skifta språk og tok arabisk som morsmål. Viktige språk som arameisk i Syria og koptisk og demotisk i Egypt forsvann heilt eller på nær og vart erstatta med arabisk. I noen grad kom dette også av nye og breiare folkeflyttingar, som då Banu Hilal-stammene spreidde seg utover Nord-Afrika frå 1000-talet. Dei

to tinga gjekk sikkert også hand i hand, innflyttarane blanda seg med dei fastbuande, og etterkommarane tok arabisk språk og identitet.

Tunge innslag av arabiske lånord

Men mange språk overlevde også, slik som berberspråka i Nord-Afrika og Spania (i Andalus, det muslimske Spania, var folkespråka dels arabisk og dels berbisk) og persisk og kurdisk i aust. Av desse var det persisk som raskast utvikla seg til eit nytt skriftspråk, nå i tilpassa arabisk skrift og med tungt innslag av arabiske lånord (opptil halvdel av vokabularet i moderne persisk), men med eigen grammatikk og språkstruktur. Tyrkarane som kom frå Sentral-Asia frå 900-talet og utover og slo seg ned i Anatolia, tok vare på og utvikla sitt eige tyrkiske språk, også det med sterke innslag av arabiske (og persiske) lånord.

Kunnskapsspråka arabisk, persisk og tyrkisk

Men språkgrenser og etniske grenser var ikkje så opplagte som i dag. Dei fleste med noen lærdom kunne alle dei tre kunnskapsspråka, arabisk, persisk og tyrkisk, og brukte dei i ulike kontekstar, arabisk i religion, persisk litterært og tyrkisk administrativt. Kva som var 'identiteten' til ein lærd person, kan ha vore tilfeldig; alt frå tidlig tid ser vi at dei fremste vitskapsfolka i arabisk språkvitskap har persiske namn, så som Sibawayhi, Fayruzabadi mfl. Under osmanane var ein person med noen status *osmanar*, korkje arabar eller tyrkar, uansett kor han kom frå. Først på 1800- og 1900-talet vart ein arabisk nasjonal identitet utvikla,

og med det ein renessanse for arabisk som bruksspråk i alle former for prosa.

Ikkje berre sakralt språk

På denne måten har arabisk fått eit tosidig forhold til religionen islam. Det er Koranens språk, og dermed islams språk, med ei historie knytt til religionens historie. Men det er ikkje eit sakralt språk i den forstand at det er faststivna eller reservert for bestemte typar bruk. Den arabisk som er brukt i Koranen, er i prinsippet same språket som blir brukt i moderne medium om dagligdagse ting, og som har tatt opp i seg endringar både i syntaks og vokabular ut frå dei språkendingane som særleg den moderne tida har ført med seg. Noen ting ligg nok meir fast enn i andre språk, slik som at språkvariasjonane mellom ulike arabiske land blir oppfatta som «dialektar» heller enn nasjonalspråk, og at desse dialektane i liten grad blir skriftfest (dette er omtalt i ein eigen artikkel i dette nummeret). Men denne ideologiske bindinga til at alt arabisk er eitt språk og knytt til det klassiske skriftspråket, kjem vel så mye frå ei nasjonalistisk oppfatning av arabisk ein-skap, at arabarane er eitt folk, som av religionen. I den arabiske nasjonalismen har språket vore kanskje den mest sentrale kjernen i omgrepet «den arabiske nasjonen», mens religionen islam spelte ei mindre rolle som ein del av den fellesarabiske kulturarven, men som mange andre folkeslag også har tatt del i.

Muslimar av andre nasjonalitetar har også frigjort seg meir frå det ara-

Framhald side 48

Frå Ibn Ahmad til Abu Ummar: om arabiske namn og tradisjon

KNUT S. VIKØR

ISTUDIETIDA arbeidde eg med biografien til ein islamsk lærd frå Marokko. Han studerte hos ein viktig teolog og reformator som heitte *Ahmad ibn Idris al-Fasi*. Men då eg begynte å lese skriftene til den lærde mannen, syntes eg det var pussig at han nesten aldri refererte til denne læraren. Han skreiv tjukke bøker om alle teologane og dei lærde som han hadde studert saman med, men Ahmad var ikkje mellom dei. Derimot hadde han å sjå til eit nært forhold til ein annan lærd teolog, ein som heitte *Abu al-Abbas al-Ara'ishi*. Han var derimot heilt ukjent frå andre kjelder, og eg brukte mye tid på å prøve å finne ut noe om denne ukjente teologen.

Heilt til eg kom over noen nye biografiske kjelder om denne Ahmad ibn Idris. For, viste det seg, han var slett ikkje fødd i Fez, som namnet *al-Fasi* skulle tyde på – han hadde berre budd der i noen år. Han kom i staden frå ein liten landsby nær Larache ute ved kysten. Da gjekk det eit lite lys opp for meg, for den arabiske forma for *Larache* er *al-Ara'ish*. Og dei som heiter *Ahmad*, får ofte tilnamnet *Abu al-Abbas*. Så *Ahmad ibn Idris al-Fasi* og den mystiske *Abu al-Abbas al-Ara'ishi* var same mannen. Ingen av desse namna var «kjælenamn» eller noe slikt, begge var fullverdige og komplette namn, på

same personen, sjølv om ikkje noe element i det eine namnet kan finnas att i det andre.

Vi er jo, iallfall i det moderne Noreg, vant til at namn er noe relativt permanent og einskaplig som følgjer ein person gjennom livet, om enn ein kan sjonglere noe med mellomnamn og familienamn. I den arabiske tradisjonen, derimot, er det betre å sjå på eit namn som ein sum av namnekjelder der ein person kan hente element og sette saman ei nemning som han anten kan bruke alltid, eller endre på, eller ta noen delar inn eller ut av etter ønske og behov. Det er ofte meir ei beskriving av aspekt ved personen enn eit substitutt for eit totalt individ.

Eigennamnet: ism

Om vi ser på dei ulike komponentane («modulane») som til saman kan utgjere eit namn, er det mest basale sjølve eigennamnet, *ism* på arabisk, som alltid berre er eitt enkelt namn. Trass i ein rik flora av eigennamn ser vi at noen få eigennamn går att mye oftare enn andre, særlig dei som er knytt til islams oppkomst. Det langt mest brukte mannsnamnet er *Muhammad*, etter profeten.

Muhammad betyr «den lovpriste». Mange andre eigennamn er avleidd av same innhaldet. Dei mest brukte er

Ahmad, Mahmud, Hamid, Humayd, Hamdan, og det fins fleire. Som ein ser, har desse namna dei tre konsonantane *h-m-d* felles, og dette er den meiningsberande delen av orda, og den heng saman med «å prise». Formene rundt – vokalane, prefiks som *Mu-* eller *Ma-*, suffiks som *-an* – presiserer innhaldet: «den mest priste», «den prisverdige», «den som priser [Gud]», osv.

Andre mye brukte eigennamn er tilnamn som vart lagt til profeten, for utan *Ahmad* også *Mustafa*, «den utvalde». Andre eigennamn har ikkje noe religiøst innhald, men dei vart brukt av dei tidlige leiarane i riket og profetens følgjesmenn, slike som *Umar*, *Uthman* el. *Osman* og *Ali*. Ei særlig gruppe eigennamn kjenner vi godt frå vår eigen kultur, det er namna til profetane før Muhammad, dei som islam jo deler med kristendommen. Slike er altså *Ibrahim* (Abraham), *Musa* (Moses) og *Isa* (Jesus). Andre bibelske namn er *Harun* (Aron), *Dawud* (David), *Ishaq* (Isak), *Jibril* (Gabriel), *Yahya* (Johannes), *Ayyub* (Job) og *Sulayman* (Salomo).

Ein annan type *ism* er reint religiøs og betyr 'Guds tenar', anten rett fram, *Abd Allah* eller *Abdullah*, men oftare med eitt av dei nittini synonyma for 'Gud', som *Abd al-Rahman* og *Abd al-Rahim* (tenar til den miskunnsame), *Abd al-Qadir* (tenar til den handlingsrike), *Abd al-Aziz* (tenar til den mektige), *Abd al-Karim* (tenar til den velgjerande), som alle er aspekt ved guddommen. Alle desse består av *Abd* (tenar) og gudsattributtet. Noen av dei siste kan vere eigennamn i seg sjølv når dei viser til ein menneskelig eigenskap, slik som *Karim*, velgjerande. Men dei fleste av dei kan berre vise til Gud, og

når vi bryt dei opp og t.d. bruker *al-Nasir* (Nasser) åleine i staden for *Abd al-Nasir*, kallar vi i grunnen mannen 'Gud'.

Farsnamn

Sidan eigennamna er så ulikt fordelt, med enorm overvekt på dei religiøse, må ein kunne skilje mellom dei som heiter *Muhammad* (kanskje ein firedel av alle muslimar). Det gjer ein ved å legge til *ibn* «son av ...»: *Muhammad ibn Ahmad*, Muhammad, son av Ahmad. Nå fins det mange ahmadar som har kalla son sin *Muhammad*, så ein kan legge på eit slektsledd til: *Muhammad ibn Ahmad ibn Muhammad*. I nyare tid kutter ein av og til ut *ibn* og seier t.d. *Muhammad Ali*. Det er det same som *Muhammad ibn Ali*.

Dette er den mest formelle måten å beskrive ein person på. Alle personar har ein og berre ein *ism*, og alle har ein far og ein farfar, så om ein veit kva dei heiter, vil ein alltid finne fram til den rette personen. Klassisk arabiske leksikon og oppslagsverk ordnar derfor personar etter namn og farsnamn. Men det er strengt tatt inga grense for kor langt bakover ein kan gå, om ein berre kjenner slektslina: Ein kan ende opp med *Ibn Adam*, son av Adam, eller iallfall, og det er svært ettertrakta, *Ibn Husayn ibn Ali*, det vil seie ein profetens etterkommar.

Namn og slektsline, genealogi, flyt altså over i kvarandre. Ein biografi kan starte slik: «Han heitte Mustafa ibn Umar ibn ...» og slik kan ein fortsette med fleire ledd tilbake så langt ein kan komme, ei halv side eller meir, tilbake til profeten. Til vanlig blir likevel berre dei første to-tre ledda nytta. Dei to

viktigaste arabiske biografiske leksikona i dag bruker berre farsnamna til å sortere personane etter, sjølv om andre namn er meir kjente. Det eine leksikonet tar inn så mange ledd som trengs for å skilje to personar, vanligvis opp til fire ledd. Det andre bruker berre to, eigennamn og farsnamn, og sorterer vidare etter dødsår.

Sonenamn: kunya

I tillegg til dette eigennamnet kan ein person ha eitt eller fleire deskriptive namn. Vi møtte to hos vår mann *Abu al-Abbas al-Ara'ishi*.

Det første av dei er teknisk sett det motsette av 'son av', nemlig *Abu* 'far til' eller *Umm* 'mor til' med eigennamn til son eller dotter etter: *Abu Muhammad*, *Umm Salim*. Dette sonenamnet, *kunya*, kan vere heilt konkret: Når ein mann får ein son og kallar han *Umar*, kan han sjølv bli heitande *Abu Umar*. Det blir altså ein slags indikator på at ein har nådd eit nytt stadium i livssyklusen.

Men slike abu-namn kan også få vidare bruk. Vi nemnte at ein som heiter *Ahmad*, ofte blir tillagt *kunya*-namnet *Abu al-Abbas*, far til al-Abbas, uansett om han har ein son med det namnet eller noen son i det heile. Det er eit av fleire stereotype *kunya*-namn der eit eigennamn blir knytt til eit bestemt sonenamn. Dei som heiter *Muhammad*, får ofte tilnamnet *Abu Allah*, *Abd Allah* osv.

Namnet kan også brukas figurativt og bli knytt til eit omgrep i staden for eit sonenamn. Det møter vi alt i namnet til den første kalifen, *Abu Bakr*, som trulig betyr 'far til ein ungdom'. Han hadde trulig eit anna *ism* (*Abd*

Allah og *Atiq* er nemnt i noen kjelder), men det er gløymt, og *Abu Bakr* er gjennom han nå blitt eit eigennamn, eit *ism* i seg sjølv. I moderne tid har slike abu-namn også blitt brukt som dekknamn, spesielt i den palestinske geriljaen. Der har alle PLO-leiarane eit dekknamn som består av *Abu* med eit krigersk eller mobiliserande tillegg: *Abu Jihad*, *Abu Iyad* (far til styrken), *Abu Nidal* (far til kampen) osv. Yasir Arafat går framleis ofte under namnet *Abu al-Ammar*, som viser til «den byggande og sterke i trua», mens den nye statsministeren *Mahmoud Abbas* også heiter *Abu Mazin* 'han som går den strake vegen'.

Beskrivande namn: nisba

Abu-namnet kan altså variere og beskrive ein tilstand i tillegg til det konkrete. Enda meir beskrivande er den kanskje mest produktive delen av namnet, som blir kalla *nisba*. Det kan vi omsette med 'forholdsnamn', det som viser kvar personen kjem frå eller høerer heime, kva han står i forhold til. Grammatisk er desse namna adjektiv, dei står alltid i bestemt form (med *al-*) og har suffikset lang *-i*.

Det kan t.d. vise til kva by eller land personen kjem frå: *al-Baghdadi* kjem frå Bagdad, *al-Dimashqi* frå Damaskus. Vi kunne seie 'bagdadaren' og 'damaskusaren' på norsk. Vi bruker hos oss det same i 'nasarearen', og dette, *al-Nasrani*, er også eit arabisk namn på Jesus. Men det kan i tillegg vere namn på ein som følgjer Jesus, og er eit vanlig ord for 'kristne'.

Slike forholdsnamn kan også vise til kva stamme ein kjem frå: *al-Kindi* har opphav i kindastammen, eller dei

kan vise til religiøs tilknytning: *al-Qadiri* høyrer til det islamske qadiriya-brorskapet, *al-Nusayri* til denne greina av shi'a-islam. Ein person kan ha ingen, ein eller mange *nisbaer*, og det er ikkje alltid dei same som blir brukt om same personen. I biografiske leksika kan vi sjå at ein person står som *Ahmad ibn Umar al-Kindi al-Baghdadi aslan al-Dimashqi maqaman al-Istanbuli wafa'an'*. Orda mellom namna betyr 'av fødsel', 'i bustad', 'ved død'. Han var fødd i Bagdad, budde i Damaskus og dødde i Istanbul. Beskrivinga av livsløpet skil inn i namnet utan tydelig overgang. For så vidt kunne kva som helst av desse forholdsnamna bli brukt som namn på personen, og han kan ha blitt omtalt som *Ibn Umar al-Dimashqi* da han budde der, eller kanskje helst etter at han hadde flytta til neste plass: han som 'kom hit frå Damaskus'. Men i ei bok om islamsk teologi kan han godt bli omtalt som *Ahmad ibn Umar al-Qadiri*.

Nisbaer er den langt vanligaste måten å lage 'beskrivingar' av ein person til eit namn på, men det fins også andre, som f.eks. profesjonsnamn, av typen *al-Attar* (parfymeseljar) og *al-Zajjaj* (glasmeister), eller honnørord, eit slikt som presidenten i Syria har fått: *al-Assad* (løva). Eller personar kan få namn som kanskje ikkje er så ærefulle: *al-Majdhub* (den åndebesette eller sinnssjuka). Ein vel ikkje sjølv det namnet ein – og kanskje etterkommarane (*Ibn al-Majdhub*) – blir kjent under.

I mellomalderen hadde ein del sultanar ein tendens til å ta tronenamn som inneheldt eit program: *Izz al-Din* 'religionsbeskyttar', *Nur al-Din* 'lys for religionen', *Sayf al-Dawla* 'statens sverd',

Mujib al-Rahman 'han som svarar på Guds kall'. Mange av desse har seinare glidd inn i språket som *ism*, eigenamn, på line med *Abd al-Rahman* og andre som dei liknar på grammatisk. Men teknisk er dei forskjellige, dei kom i tillegg til personens *ism*.

Det er heller ikkje alltid lett å vite når eit namn er fysisk beskrivande, og når det er brukt i overført betydning. Den kjende historikaren Ibn Khaldun skulle etter namnet vere son av ein mann *Khaldun*. Men *Khaldun* er eit fleirtalsord, ikkje eit eigenamn. Det er i realiteten ein stamme, og han kunne like godt vore kalle *al-Khalduni*, 'khalduaren' med adjektivforma. Også dette finn vi i tidlige kjelder; same personen kan av og til bli kalla *Ibn Fulan*, av og til *al-Fulani*.

Namn og kjelder

Dette gir inntrykk av kaotiske forhold. Realiteten er ikkje fullt så ille. Alle desse ulike namneformene er som nemnt kjelder som eit namn kan komponeras ut frå. Berre noen få av dei vil i realiteten bli brukt om kvar enkelt person, og mange menneske vil trulig berre gå under eigenamn og farsnamn eller ein annan fast kombinasjon heile livet. Men det mest vanlige vil nok likevel vere at personar skifter ut noen delar av namnet eller er kjent under ulike nemningar opp gjennom livet, og dess meir han flytter på seg eller opptrer i ulike samanhengar, dess større variasjon vil det vere.

I moderne tid har dette klassiske systemet gått gjennom ulike endringar, på same måte som gardsnamn og farsnamn er blitt til «familienamn» i vårt samfunn. Noen prominente fami-

liar begynte alt tidlig å bruke slike familienamn. Vi finn fram til i dag familiane *al-Iraqi* og *al-Siqilli* i Marokko. Forfedra deira flytta frå Irak og Sicilia på 900-talet og 1000-talet, men namna vart bevart fordi det hadde status (men ikkje alle individa i familien brukte det nødvendigvis). Dette har begynt å bli meir vanlig i vår tid. Ein *Umar*, son av *Ali Muhammad* [*Ali ibn Muhammad*] kan, i staden for å kalle seg *Umar [ibn] Ali* på klassisk vis skrive seg for *Umar Muhammad*. Det siste går dermed over frå å vere eit fars-

namn til å bli eit etternamn og familienamn.

Det er spesielt emigrasjon og kontakten med vestlige system som legg press i retning av å velje eitt namnelement som 'etternamn'. Ein slik overgang er ikkje utan problem, og det hjelper lite når tilfeldig transkripsjon til latinsk skrift kjem i tillegg, når det i eitt papir står *Ziaurrehman* og i eit anna *Al-Rahman, Diya* for same namnet. Derfor er det ofte lurt å prøve å finne ut kva som 'eigentlig' står, ved å sjå litt nærare på kva type namn ein har å gjere med.

Sylfest Lomheim direktør ved nytt kompetansesenter for norsk språk

Kultur- og kyrkjedepartementet har tilsett Sylfest Lomheim som direktør for den nye institusjonen som skal avløysa Norsk språkråd. Institusjonen er førebels omtala som eit kompetansesenter for norsk språk. Sylfest Lomheim er fødd i 1945. Han er utdanna filolog ved Universitetet i Oslo med norsk som hovudfag. Han er tilsett ved Høgskolen i Agder, der han har omsetjingsteori og omsetjingsutdanning som spesialområde. Dei siste tjue åra har han hatt fleire fagleg-administrative og politiske verv, mellom anna som rektor ved distriktshøgskolen i Kristiansand frå 1987 til 1992. Sylfest Lomheim har i mange år vore knytt til NRK, både som språkkonsu-

lent og programmedarbeidar, og er mellom anna kjend frå programmet *Språkteigen*. Han har publisert fleire bøker og artiklar om språklege og språkpolitiske spørsmål. Den nye institusjonen som Lomheim blir leiar for, skal etablerast gjennom omdanning av Norsk språkråd. Lomheim byrjar i stillinga 1. januar 2004, men har alt frå i haust vore med i arbeidet med å greia ut korleis den nye institusjonen skal innrettast. Departementet vil koma tilbake til Stortinget med dette spørsmålet i 2004. Inntil den nye institusjonen er formelt etablert, vil direktøren vera leiar for sekretariatet i Norsk språkråd.

Om språkforholdene i Pakistan I

Urdu, Pakistans nasjonalspråk

FINN THIESEN

URDU ER Pakistans nasjonalspråk og det dominerende språket i pakistansk presse, radio og TV, men på sett og vis er urdu ikke noe pakistansk språk. Det finnes intet egentlig urdu-talende område i Pakistan, og bare en liten minoritet av befolkningen i landet har urdu som morsmål. Hva er da urdu egentlig for et språk? Dersom man slår opp i et leksikon under urdu, vil man få vite at urdu tilhører den indoariske gren av de indoeuropeiske språk, at det ikke bare er Pakistans nasjonalspråk, men også ett av Indias nitten offisielle språk, og at det i 1996 ble talt av 54 584 000 mennesker. Disse tilsynelatende eksakte opplysninger er i virkeligheten temmelig intetsigende og misvisende. På den ene side kan det neppe være tvil om at den urduen som det undervises i på skoler og universiteter i Pakistan og India, er morsmål for langt færre enn 54 millioner mennesker. På den annen side forstås enkel talt urdu sikkert av langt over 500 millioner mennesker.

Hvis man vil gjøre seg et begrep om hva betegnelsen urdu egentlig dekker, blir man nødt til å se litt nærmere på språkets historie. Gjennom hele middelalderen og til engelskmennene erobret India var størsteparten av Nord-India under muslimsk herredømme. De aller fleste av de muslimske her-

skerne var av tyrkisk eller persisk avstamning, og deres administrasjonsspråk var persisk. Herskerne betegnet under ett de forskjellige indiske språk som undersåttene snakket, som *hindi*, et *persisk* ord som rett og slett betyr «indisk».

Persiske og arabiske lånord

Blant de mange muslimske fyrstene var sultanene i Delhi de viktigste, og under stormogulenes dynasti (1526–1858) ble Delhi hovedstad for hele Sør-India. Den varianten av «hindi» (= indisk) som ble talt i hovedstaden, hadde naturligvis særlig stor prestisje, og etter hvert fikk den status som felles standardspråk for de mer eller mindre nær beslektede dialektene som ble talt fra Panjab i vest til Bihar i øst, samt utenfor dette området i garnisonsbyer som f.eks. Haidarabad (Hyderabad) i Sør-India. På 1700-tallet hadde Delhi-dialekten blitt handels- og samkvemsspråk (*lingua franca*) ikke bare i hele Sør-Asia, men også i havnebyene rundt Indiahavet: Aden, Zanzibar m.fl. Samtidig innsnevret ordet *hindi* sin betydning til bare å betegne det fellesindiske *lingua franca*, som var basert på Delhi-dialekten.

Opp gjennom middelalderen hadde den muslimske overklassens språk vært persisk (og delvis også tyrkisk), og det

hadde funnet sted en stadig innvandring av persisktalende muslimer fra Iran og Sentral-Asia. Men etter en siste stor innvandringsbølge i første halvdel av 1500-tallet opphørte samkvemmet mellom Iran og den muslimske overklassen i India, som etter hvert gikk over til å bruke hindi som talespråk, mens persisk fortsatt fungerte som skriftspråk. Omkring år 1600 begynte man også å *skrive* hindi, og til dette formål brukte man, akkurat som på persisk, arabisk skrift. Etter hvert vokste det også frem en rik litteratur (som vi i dag kaller den klassiske urdulitteraturen). Til sist hadde hindi nesten helt fortrenget persisk som kultur- og skriftspråk for den muslimske overklassen i Sør-Asia. Man kan si at den muslimske eliten fortsatte de persiske litterære tradisjonene, men på et indisk språk. En av konsekvensene var at hindi, som i utgangspunktet hadde vært et rent indisk språk, ble stappfullt med persiske og arabiske låneord.

Hinduismen av hindi

Omkring år 1800 oppstod det en bevegelse blant hinduene for å hinduisere hindi. Språket skulle skrives med den innfødte devanagariskriften, og de mange persiske og arabiske lånordene skulle erstattes med ord tatt fra sanskrit, Sør-Asias klassiske oldtidsspråk. Godt hjulpet på vei av engelskmennene førte denne bevegelsen til fremveksten av det språket som i dag betegnes med ordet *hindi*. Den muslimske varianten av språket fikk etter hvert betegnelsen *urdu*, en forkortelse av *zabân-e urdu-e mu'allâ*, som egentlig betydde «språket ved stormogulens hoff». Hindi var på denne måten blitt kløvd i

to: *hindi* skrevet med indisk skrift som bærer av hindukulturen, og *urdu* skrevet med arabisk skrift som bærer av muslimkulturen.

Urdu og hindi har (bortsett fra helt uvesentlige detaljer) felles grammatikk, felles lydssystem og felles basalt ordforråd. Derimot er den religiøse, litterære og til dels også den tekniske terminologien meget forskjellig. Derfor er urdu og hindi på noen nivåer så like at man vanskelig kan høre forskjell på de to språkene, mens de på andre nivåer er så forskjellige at de må kalles innbyrdes uforståelige. Samtidig snakker de fleste innfødte verken ren urdu eller ren hindi, men heller en mellomform mellom de to språkene. Dette gjelder særlig hinduene i India, som ofte kombinerer et nokså puristisk hindi skriftspråk med et talespråk som står standardurdu nærmere enn standardhindi.

Da Pakistan og India ble selvstendige i 1947, omfattet urdu og hindi hele den nåværende indiske delstaten Uttar Pradesh samt deler av nabolandstatene. Dessuten ble urdu oppfattet som felles kulturspråk for alle Sør-Asias muslimer, mens en enklere variant av urdu under betegnelsen *hindustani* ble brukt som lingua franca på lavere nivå der engelsk ble brukt på høyere nivå.

Urdu har sitt opphav i India

Selv om det egentlige urdu- (og hindi-) talende området lå i India og ikke i Pakistan, gjorde Pakistan likevel urdu til sitt nasjonalspråk fordi det gikk for å være de sørasiatiske muslimenes felles kulturspråk. Pakistan var nemlig tenkt som alle sørasiatiske muslimers felles hjemland. Frem til 1971 innvand-

ret det ca. 3 000 000 urdotalende muslimer fra India til Pakistan. De kalles *muḥājir* og bor hovedsakelig i Karachi. Sammen med sine etterkommere utgjør de den lille urdotalende minoriteten i dagens Pakistan. Den best kjente *muḥājir* er uten tvil landets diktator, Parvez Musharraf, den eneste *muḥājir* som noen gang har vært stats- eller regjeringssjef i Pakistan. Omtrent to tredjedeler av Pakistans befolkning har *panjabi* som morsmål. Imidlertid bruker de fleste av dem ikke *panjabi*, men urdu som sitt skriftspråk, og en del av dem oppfatter faktisk urdu som sitt førstespråk selv om de trolig snakker *panjabi* seg imellom. Antall personer i Pakistan som enten har urdu som morsmål, eller som oppfatter det som sitt førstespråk, også uten egentlig å ha det til morsmål, må ligge i nærheten av 12 millioner. Det må antas at mer enn 90 % av befolkningen i Pakistan forstår urdu. På grunn av den uklare og flytende grensen mellom urdu og hindi i India blir det heller vilkårlig hvor mange urdotalende man vil regne med totalt. Det som står fast, er at urdu forstås av langt over 500 millioner mennesker.

Panjabi er morsmål for de fleste

I Norge finnes det ca. 25 000 innvandrere fra Pakistan. De aller fleste av dem har *panjabi* som morsmål. Likevel oppfatter en stor del av dem urdu som sitt førstespråk. Den såkalte morsmålsundervisning som deres barn fikk i norske skoler, var urduundervisning. NRKs programmer for pakistanere er på urdu, og det er urdu deres barn lærer i moskeene (i tillegg til å lære å lese Koranen).

Urdu er som nevnt stappfullt med persiske og arabiske lånord og skrives med arabisk skrift. Derfor tror mange urdotalende at språket ikke er noe indisk språk, men beslektet med persisk og arabisk. I virkeligheten tilhører urdu den indoariske grenen av de indoeuropeiske språkene og er således nær beslektet med nordindiske språk som bengali, marathi, gujarati, *panjabi* og *sindhi* m.fl. og stammer akkurat som dem fra talespråksvarianter av det gammelindiske språket sanskrit. Språket er følgelig en fjern slektning av norsk, og slektskapet kan fortsatt fornemmes her og der, f. eks. i tallene fra en til ti, som på urdu lyder: *êk, do, tîn, câr, pânc, che, sât, âTh, nau, das*.

Lydsystemet i urdu har få vokaler, men mange konsonanter, således hele 8 t-lyder: *t, T, th, Th, d, D, dh, Dh*. [Store bokstaver betegner her retroflekse konsonanter som vi kjenner fra norske ord som (*en*) *bart* og *burde*.] For å holde alle disse atskilt kreves det en meget nøyaktig artikulasjon av konsonantene, noe som bidrar til å gi språket den metalliske klangen som også kan høres i engelsk uttalt med urduaksent. Ordene er som regel korte, og ofte har urdu et separat ord for hvert enkelt morfem der de fleste andre språk har lengre ord som kombinerer flere morfemer. Formlæren er enkel med få former og nesten ingen uregelmessigheter. Til gjengjeld er syntaksen komplisert. Særlig finnes det en rikdom av sammensatte verbalformer som på den ene siden gjør urdu til et nyanserikt, uttrykksfullt og presist språk, men samtidig gjør det til et vanskelig språk å lære for utlendinger. En annen vanskelighet for den som vil lære språket,

er at pronomen og verb skiller mellom høflige, nøytrale og uhøflige (eller familiære) former. I tillegg finnes det en rekke høflige verb som man kan bruke i stedet for det vanlige verbet, når man vil være utsøkt høflig. En rekke urdudyrenavn har gjennom Rudyard Kiplings Jungelboken blitt kjent i Vesten: *hâthî* «elefant», *bhâlû* (baloo) «bjørn», *bandar log* «apefolket», *sher-e khan* «løve(kongen)» etc.

Urdu – et rikt litteraturspråk

Urdu er et av Sør-Asias rikeste litteraturspråk. Den første litteraturen på urdu (som den gangen ble kalt *hindi*) oppstod blant nordindiske utvandrere til de muslimske sultanatene i Sør-India, og her utviklet den seg gjennom noen hundre år før man omkring 1600 begynte å skrive litteratur på urdu i de egentlig urdudalende områder i Nord-India. Urdudiktningen opplevde en rik blomstring ved stormogulenes hoff i Delhi og ved de lokale fyrstehoffene i Lucknow og Rampur. 1800-tallets betydeligste sørasiatiske forfatter er uten tvil Asadullah Khan Ghalib (1797–1869), hvis lyrikk er et lidenskapelig og veltalende opprør imot religionens og konvensjonenes tyranni. Mange av versene hans er blitt ordspråk i India og Pakistan. Gjennom de seneste 100 år har det utviklet seg en omfattende

prosalitteratur, og særlig novellekunsten er blitt ivrig dyrket. Mohammed Iqbal (1875–1938) var en tidlig representant for den islamske renessansen. Han er oversatt til mange språk og oppfattes – med rette eller urette – som Pakistans åndelige fader. En mer rabiatt representant for den islamske renessansen var Abul Ala Mawdudi (1903–1979), som er oversatt til alle islamske litteraturspråk og mange europeiske språk, således også til norsk.

Urdu – et truet språk i India og Pakistan

Tross sin store utbredelse må urdu i dag betegnes som et truet språk. Urdu er et av Indias nitten offisielle språk, men oppfattes likevel som «pakistansk» og blir ofte motarbeidet og sjikanert av myndighetene i India. Lese- og skriveferdigheten i urdu er sterkt fallende blant muslimene i India. I Pakistan har urdu høystatus, men mangler det folkelige grunnlaget. Der-til kommer at eliten foretrekker engelsk fremfor urdu. Urdu kan således sammenliknes med en praktfull tropisk blomst som sykner i India fordi den ikke får vann nok, mens den i Pakistan står i en fornem vase på hedersplassen, men visner fordi den har fått skåret av røttene sine.

Om språkforholdene i Pakistan II

Pakistans regional- og lokalspråk

FINN THIESEN

PAKISTAN ER IKKE bare geografisk og kulturelt, men også språklig et slags mellomledd mellom India og den vestlige delen av Asia. I middelalderen så inderne på elven Indus, som flyter gjennom Pakistan fra nord til sør, som Indias vestgrense, og fortsatt følger grensen mellom indiske og iranske språk denne elven. I Indusdalen og øst for den snakkes to *nyindoariske* språk, nemlig panjabi og sindhi, som er søsterspråk til hindi og urdu. Vest for Indus snakkes to *iranske* språk, nemlig balutsji og pashto, som er søsterspråk til persisk og kurdisk. Svarende til disse fire språkene er Pakistan inndelt i fire provinser: Panjab, Sindh, Balutsjistan og Sarhad (tidligere North West Frontier Province). Panjabi, sindhi og balutsji snakkes, som navnene sier, i de tre førstnevnte, mens pashto snakkes i Sarhad.

Høyst eiendommelig er det at det i en enklave langt mot vest i Balutsjistan snakkes et dravidisk språk, nemlig brahui, som altså er et søsterspråk til tamil, som snakkes i Sør-India og på Sri Lanka. I den pakistanske delen av Kashmir (som strengt tatt ikke hører med til Pakistan) snakkes det ikke bare en rekke iranske og indiske språk, men også tibetansk, og ved Hunza-elven lengst mot nord finnes det en liten minoritet på 75 000 mennesker

som snakker det gåtefulle burusjaskisk, et språk som trolig ikke er beslektet med noe annet språk i verden. Vi skal nå se nærmere på de viktigste språkene og begynner da med det største av dem, nemlig panjabi.

Panjabi i Pakistan og India

Panjabi er ikke bare morsmål for to tredjedeler av Pakistans ca. 140 millioner innbyggere, men snakkes også av ca. 25 millioner panjabere i India, især i delstaten Panjab, samt av et stadig voksende antall innvandrere i Vest-Europa og Nord-Amerika. Panjabiskriftspråket, som er basert på dialekten i byene Lahore i Pakistan og Amritsar i India, dyrkes ivrig i India, der det er offisielt språk i delstaten Panjab, og skrives der med et eget, indisk, alfabet. I Pakistan skrives panjabi, i den grad det overhodet skrives, med arabisk skrift. Det forbløffende er nemlig at panjabi, språket til den dominerende befolkningsgruppen i Pakistan, ikke har noen offisiell status i landet, ikke læres i skolene og praktisk talt ikke brukes som skriftspråk. Det har en viss, begrenset anvendelse i radio og tv, der panjabifarser er meget populære.

Man skulle ventet at det fantes en språkbevegelse for panjabi i Pakistan som agiterte for å gjøre panjabi til offisielt språk, innføre det som skole-

språk, gi det tilbake den status som literaturspråk som det hadde i senmiddelalderen, osv. En slik bevegelse finnes da også, men den er så ubetydelig og har så liten oppslutning at man nesten kan se bort fra den. En av årsakene til dette kan være at språket står urdu så nær at det ikke er noe større problem for panjaberne å tilegne seg og bruke urdu som formelt språk. Jeg har også hørt si at dette er en del av panjabernes strategi for å dominere resten av landet. Hvis man hadde prøvd å gjøre panjabi til Pakistans nasjonalspråk, ville det blitt oppfattet som urettferdig og undertrykkende. Da satser man i stedet på urdu, som står panjabi langt nærmere enn de øvrige pakistanske språkene. Jeg tror ikke mye på den forklaringen, men synes likevel den bør nevnes.

Forskjeller mellom panjabi og urdu

Forskjellen mellom panjabi og urdu er i samme størrelsesorden som mellom dansk og skikkelig norsk landsmål, kanskje litt større. Karakteristisk for panjabi er at det har erstattet de stemte aspirerte klusiler *bh, dh, gh* etc., som vi finner i urdu og de fleste andre nyindoariske språk, med ustemte uaspirerte klusiler *p, t, k* etc., fulgt av en bestemt tonebevegelse. Panjabi er altså et tonespråk, akkurat som norsk, noe som gjør det lettere for de pakistanske innvanderne å tilegne seg den norske uttalen. Også den beryktede tjukke *l* finnes i panjabi (og også i urdu). For øvrig er panjabi et arkaisk språk som har bevart en del konsonantgrupper som er forsvunnet i urdu og andre nyindoariske språk, liksom det har bevart mange gamle sanskrit-

ord. Således er sanskritordet for «sønn» *putra* blitt erstattet med *beTa* i urdu og hindi, men heter *puttar* på panjabi.

Dialektforskjellene er store innenfor panjabi. Meget avvikende er *siraiki*, som har en del likheter med sindhi og snakkes av ca. 13 millioner mennesker i Sør-Panjab, rundt byene Multan og Bahawalpur. Etter disse byene kalles dialekten også *multani* eller *bahawalpuri*. Det finnes en meget aktiv *siraiki*-språkbevegelse, som arbeider for å få *siraiki* anerkjent som selvstendig språk, og det utgis en del bøker og tidsskrifter på *siraiki*. *Siraiki*s litterære tradisjoner går tilbake til 1700-tallets sufidiktning. Også de nordvestlige panjabidialektene avviker sterkt fra standard Lahore-panjabi, så sterkt at lingvister gjerne klassifiserer dem som et separat språk med betegnelsen «lahnda», men det er neppe mange lahndatalende som kjenner denne betegnelsen. Den mest avvikende av nordvestdialektene er *hindko*, som snakkes av ca. 3 millioner mennesker og ofte betraktes som et separat språk.

Innen jeg forlater panjabi, vil jeg gjerne begrunne stavemåtene *Panjab* og *panjabi* (i stedet for *Punjab* og *punjabi*). Den korte *a*-vokalen i nyindoariske språk som urdu og panjabi er meget forskjellig fra de vokalene som betegnes med bokstaven *a* i engelske ord som *hat, hate* og *half*, men likner noe på den lyden som betegnes med bokstaven *u* i et ord som *butter*. Det var dette som ledet engelskmennene til å gjengi den korte *a*-en i indiske ord og navn med bokstaven *u*. Etter at India og Pakistan ble selvstendige i 1947, er denne misvisende skrivemåten i det store og

hele forsvunnet. *Pushtu, Jubbulpore, Julundur* og *Putna* skrives i dag *pashto*, *Jabalpur, Jalandhar* og *Patna*, og selv en så hevdvunnen stavemåte som *Calcutta* er i ferd med å vike plassen for *Kolkata*.

Sindhi er nest størst

Det neststørste av de pakistanske språkene er sindhi, som tales av ca. 12 % av befolkningen, nesten alle i provinsen Sindh. Sindhi er et formrikt språk med mange arkaiske trekk. Det skrives med en egen variant av den arabiske skriften med mange diakritiske tegn. Språkets litterære tradisjoner går tilbake til 1500-tallet, og litteraturens største navn er Abdul Latif Bhittshah (1689–1752). I motsetning til panjaberne har sindherne en meget velutviklet språkbevissthet, og sindhi er det eneste av Pakistans lokalspråk som har en moderne litteratur av større betydning. Som i resten av Pakistan er skolespråket urdu, men motstanden mot urdu er sterk, og sindherne har fått trumfet igjennom sindhi som obligatorisk skolefag på alle klassetrinn i alle skoler i provinsen. *Sindhi* betyr egentlig «språket som snakkes ved Indus». *Sindh* er nemlig indernes betegnelsen på Indus. Også navnet India stammer fra denne kilden.

Pashto og balutsji er iranske språk

Både Pakistans tredje- og fjerdestørste språk, *pashto* og *balutsji*, er iranske språk og tilhører altså samme gren av de indoeuropeiske språkene som persisk, kurdisk og ossetisk (i Kaukasus). *Pashto* tales av ca. 10 % av befolkningen, hovedsakelig i Sarhadprovinsen. Dessuten tales språket av knapt halvdel av befolkningen i Afghanistan,

der det er offisielt språk. Det er store dialektforskjeller innenfor *pashto*. I de dialektene som snakkes i Sarhad, uttales selve ordet *pashto* som *pakhto*, og disse dialektene kalles derfor under ett for *pakhto*. [*kh* betegner her en velar spirant som *ch* i tysk *Bach*; i det internasjonale fonetiske alfabet skrives denne lyden *x*.] En *pashtotalende* afghaner betegnes som en *pashtuner*, mens en *pakhtotalende* pakistaner betegnes som en *pakhtuner*. På urdu betegnes begge med ordet *paThân*, et ord som en del nordmenn vil kjenne igjen fra *Norsk Pathanmisjon*. Blant *pakhtunerne/pathanerne* fins det en uavhengighetsbevegelse som kaller den staten de ønsker å opprette, *Pakhtunistan*. Bevegelsen har imidlertid ikke noen særlig stor oppslutning, idet *pathanernes* lojalitet først og fremst retter seg mot stammen og klanen, og det er ofte sterkt fiendskap stammene imellom. *Pashto* er et litteraturspråk med skriftlige tradisjoner tilbake til 1500-tallet. Best kjent i Vesten er den store, patriotiske dikteren Khushal Khan Khattak (1613–1689), mens de selv foretrekker de inderlige religiøse diktene til Abdur Rahman Baba (1653–1711). Folkelitteraturen er rik. Spesiell grunn er det til å nevne de særpregede *tappadiktene*, anonyme dikt på halvannen linje som i streng bunden form forteller en avsluttet historie. De fleste *tappadikt* sies å være forfattet av kvinner. *Pashto* går for å være et meget vanskelig språk å lære, og artikkelens forfatter, som selv i sin ungdom gjorde et par forgjeves forsøk, kan bekrefte dette.

Pakistans fjerdestørste språk (forutsatt at vi ikke teller *siraiki* som et selvstendig språk) er *balutsji*, som tales av

ca. 6 millioner mennesker i det tynt befolkede Balutsjistan, som er delt mellom Iran og Pakistan. I den pakistanske delen bor det godt og vel 4 millioner balutsjitalende, altså ca. 3 % av befolkningen i Pakistan. Balutsji skrives med det arabiske alfabetet, men benyttes ikke mye som skriftspråk. Litteraturen består mest av poesi: heltedikt og kjærlighetslyrikk. Helt til nylig har prosaen begrenset seg til folkeeventyr.

Panjabi, sindhi, pashto og balutsji har status som pakistanske regional-språk. Det betyr i praksis at det sendes på disse språkene fra de pakistanske radio- og tv-stasjonene. I skolene i Sindh er sindhi, som tidligere nevnt, obligatorisk skolefag på alle klassetrinn. I Sarhad og Balutsjistan er henholdsvis pashto og balutsji valgfritt skolefag. Panjabi undervises det ikke i på skolene i Pakistan, men det er mulig å studere middelalderlitteratur på panjabi ved noen universiteter.

Eliten foretrekker engelsk

Viktigere enn alle de nevnte språkene er på sett og vis engelsk, som er det språket eliten foretrekker. Alle som på noen måte kan ha råd til det, lar barna sine gå på engelskspråklige privatskoler. Det gir status å abonnere på engelske aviser. Høyere stillinger innenfor stats- og provinsadministrasjonen får man ikke uten å beherske engelsk. Når man reiser i Pakistan, ser man overalt maleriske skilt på noe som man i sin uvitenhet tror er urdu. Den dagen man får lært seg urdu, oppdager man at mer enn 90 % av disse skiltene er skrevet på engelsk, men med urdualfabetet.

Mange små minoritetsspråk

I tillegg til disse språkene finnes det en rekke små minoritetsspråk. Det største av dem, og det eneste dravidiske språket utenfor Sør-India og Sri-Lanka, er brahui, som snakkes av knapt 1 million mennesker i Balutsjistan, særlig i området rundt Kalât. Brahui skrives med det arabiske alfabetet, men har ikke noen litterær tradisjon. Tilstedeværelsen av dette dravidiske språket så langt mot vest tyder på at dravidiske språk i forhistorisk tid har vært talt over hele Sør-Asia.

I fjellområdene lengst mot nord, i den pakistanske delen av Kashmir, snakker ca. 250 000 mennesker *khowar*, mens ca. 200 000 snakker *shina*. Disse to språkene klassifiseres sammen med *kashmiri* (som bare tales i Srinagardalen i den indiske delen av Kashmir,) som dardiske språk. De fleste språkforskere mener at de dardiske språkene utgjør en avvikende gren av de nyindoariske språkene, mens enkelte vil klassifisere dem som en selvstendig gren av de indoeuropeiske språkene, en mellomform mellom den iranske og den indoariske grenen. Den norske professoren Georg Morgenstierne (1892–1978) var en av verdens fremste utforskere av disse språkene. Professor Ruth Schmidt ved Universitetet i Oslo er en av verdens meget få shinaspesialister.

Mot grensen til Tibet snakker ca. 400 000 mennesker *balti* eller *baltistansk*, en vesttibetansk dialekt som avviker sterkt fra standardtibetansk. Hertil kommer en rekke meget små nyindoariske, dardiske og iranske minoritetsspråk. Ifølge *Languages of the World Ethnologue* snakkes det i alt intet mindre enn 50 språk i Pakistan.

Språk og identitet i Tyrkia

EGIL THEE DANIELSEN

EN AV DE STØRSTE spillefilmene som noen gang er laget i Tyrkia, hadde premiere i år. Den handler om hettittene, et folk som hadde sin storhetstid mellom 1660 og 1190 f.Kr., og som snakket et indoeuropeisk språk. Faktisk snakker man litt hettittisk i denne filmen, en del setninger som er satt sammen av eksperter i hettittologi, en vitenskapsgren som dyrkes ved atskillige universiteter i Vesten. Språket er en gullgrube for forståelsen av den store språkgruppen vi selv utgjør en ørliten del av.

Hettittisk er bare ett av de tallrike språk som gjennom tidene er blitt talt av folk i det området som i dag utgjøres av nasjonalstaten Tyrkia, et område 2,4 ganger Norges størrelse. Det dreier seg om en stor halvøy, også kalt Anatolia (fra det greske ordet for «soloppgang»), omgitt av Svartehavet i nord, Egeerhavet i vest og Middelhavet i sør. Ved Bosphorus ligger Istanbul, en kosmopolitisk by som har forvaltet fire kulturer og fem språk. Området som nord for Marmarahavet strekker seg mot Balkanstatene Hellas og Bulgaria, utgjør den såkalt europeiske delen av Tyrkia. I tillegg kommer de fjellendte landmassene som folder seg ut mot befolkningsmo-saikken Kaukasus i nordøst, persisk kultur i øst og Mesopotamia med de nåværende arabiske landene Syria og Irak i sørøst. I samme retning renner Eufrat og

Tigris, historisk sett gjennom høykulturer som sammen med Palestina i det østlige Middelhavet og Hellas som nærmeste nabo i vest utgjør arnestedene for vår vestlige kultur slik vi oppfatter den gjennom kristendom og renessanse.

Kulturer har kommet og gått i Anatolia. Og kulturer innebærer språk. Språk kan aldri sees isolert. Enkelte språk utvikler seg til kommunikasjonspråk for store riker – selv om et rike ikke nødvendigvis har en befolkning som i utgangspunktet snakker dette språket. Man kan ha *snakket* ett språk og *skrevet* et helt annet, et forhold som tidligere var langt mer utbredt enn vi gjerne forestiller oss i dag.

Gresk språk kom til Anatolia med greske kolonister i klassisk tid og eksisterte side om side med diverse lokale språk som vi har en høyst mangelfull forståelse av. Både den klassiske historikeren Herodot (484–420 f.Kr.) og historikere i Bysants (330–1453 e.Kr.) betrakter alt annet enn gresk språk som uartikulert og barbarisk. Vi står overfor en språklig-kulturell arroganse som oppstår der et språk befinner seg i en absolutt monopolsituasjon. Prestisjespråket blir lært, mens de egentlige morsmålene blir fullstendig neglisjert – og historien tier om dem i ettertid. Språkskifte med slike premisser må ha skjedd mange ganger i Anatolia.

Kreolisering

De genrene av gresk som Vest-Europa var blitt kjent med gjennom renessansen, utgjorde forfinete kunstspråk som ikke hadde noen mulighet for å slå igjennom i en større målestokk enn i den klassiske bystaten. Men da Aleksander den store (356–323 f.Kr.) la Anatolia, Persia og mer til under sine føtter, lå det i kortene at de stedlige barbarene måtte lære gresk. Det gjorde de for så vidt, men resultatet ble veldig forskjellig fra hva Aleksander hadde lært av sin lærer Aristoteles.

Samme prosess skjedde på Haiti da afrikanske slaver skulle lære fransk. Afrikanerne blandet inn sin egen forståelse av hva fransk var, og skapte et fundamentalt nytt språk. Denne prosessen kalles for *kreolisering*, og resultatet er ofte et språk med lav prestisje. Det interessante i det greske tilfellet er at takket være kreoliseringen av gresk kunne gresken brukes som *lingua franca*, i praksis som allment kommunikasjonsspråk over enorme områder. Det var dette som banet veien for spredning av kristendommen. Nytestamentet ble skrevet på (kreolisert!) gresk i stedet for på *aramaisk*, det språket Jesus snakket. Dermed ble innholdet (eller budskapet) forstått av den intellektuelle eliten fra Roma til Antiokia. De hadde alle lært gresk.

Språk og religion

En moderne arameisk dialekt tales for øvrig i en del landsbyer i det sentrale og sørlige Tyrkia, men de fleste såkalte *assyreere* skal i dag være bosatt i Sverige, hvor svenskene har stått på hodet for å gi dem et nytt skriftspråk.

Nå hadde riktignok disse representantene for en urgammel gren av Østkirken sitt eget liturgiske språk, klassisk arameisk, skrevet med et spesielt alfabet, og de ville ha seg frabedt å skrive sin moderne dialekt med latinskrift. Deres skriftspråk var tyrkisk, men slikt stemmer jo dårlig med våre begreper om en sammenheng mellom språk og religion.

Innpodet med samme type oppfatninger – det er ikke alltid vi i Vesten forstår hva som er best for andre – kan man spørre seg hva vi ville ha gjort dersom de tidligere tallrike *karamanlides*, tyrkisktalende gresk-ortodokse i Anatolia, som hadde sin bibel skrevet på tyrkisk med greske bokstaver, hadde søkt tilflukt hos oss i forbindelse med befolkningsutvekslingen mellom Tyrkia og Hellas i 1923. Ville vi ha gitt dem et tyrkisk skriftspråk med latinske bokstaver og således kommet Atatürk i forkjøpet med alfabetreformen av 1928, som nærmest fra den ene dagen til andre forlangte at alle tyrkere skulle slutte å skrive tyrkisk med arabiske bokstaver? Dette var å snu opp ned på det nære forholdet som eksisterer mellom alfabet og religion i denne del av verden. Kanskje vi ville ha gitt dem opplæring i osmansk tyrkisk?

Og hvordan ville vi ha forholdt oss til eventuelle tyrkiske fremmedarbeidere fra et område rett sørvest for Vansjøen i Øst-Tyrkia hvor man snakker en arabisk dialekt? Gitt dem opplæring i klassisk arabisk? På bakgrunn av det faktum at moderne arabiske dialekter ikke eksisterer som nasjonalt skriftspråk noe sted, ville et nytt skriftspråk med latinske bokstaver i

høyden ha akademisk interesse. Tyrkernes egen strategi med disse menneskene var å flytte dem vestover, slik at de kunne assimileres. Dette ble gjort på 1930-tallet, men det tales fremdeles arabisk i området. *Assyrere, karamanlides og arabisktalende tyrkere* – det fins mye etnisk snadder i republikken Tyrkia, som for 80 år siden nå i høst ble grunnlagt på ruinene av det osmanske riket. Man gikk da fra et religiøst statskonsept til et etnisk-sekulært. Verken *arabere* eller *kurdere* i Anatolia hadde det minste problem med å tilhøre det osmanske riket, ei heller med å kjempe mot total partering av «kolossen på leirfötter», som alle de tidligere stormaktene gikk inn for. De var jo alle muslimer, og angrepene kom fra kristne nasjoner som England, Frankrike, Hellas, Italia, Russland og USA. Men å fortelle dem i ettertid at de var *tyrkere*, var en mer komplisert prosess.

Kretisk gresk og pontisk gresk

Mange nordmenn har vært i Side, Antalya, Bodrum eller Kuşadası, men svært få har observert at man også snakker gresk der. Det dreier seg om muslimske kretere som snakker diverse målfører fra Kreta slik man hørte dem for hundre år siden. Side gjenoppsto faktisk som by etter at sultanen på slutten av 1800-tallet ga flyktninger fra Kreta midler til å slå seg ned der. Igjen står man ut fra en moderne skandinavisk kontekst overfor «problemet» med et språk som «ikke passer» for de menneskene som taler det. Kreterne selv tar sitt språks ubønhørlige endelikt med knusende ro. De slår om til tyrkisk så snart de beveger seg utenfor

den nære krets. Rimeligvis har det aldri vært snakk om å lage noe skriftspråk av kretisk gresk, og slett ikke med greske bokstaver (som ville innebære en kristen markering). Jeg har imidlertid sett gamle brev skrevet på gresk med arabiske bokstaver, men ortografien er i beste fall selvkomponert.

Også i noen få landsbyer i nærheten av Trabzon (ved Svartehavet) snakkes det *pontisk gresk*, nemlig blant etterkommere etter folk som konverterte til islam for et par hundre år siden, jf. samme fenomen på Kreta. Pontisk gresk (*Pontos* er det gammelgreske navnet på Svartehavet) er uforståelig for et gresk øre i Hellas, men i Nord-Hellas fins det kristne pontere som har bestrebet seg på å bevare dialekten. De ankom til Hellas med den samme befolkningsutvekslingen som brakte muslimske kretere til Antalya.

Latinetterkommere og kaukasiske språk

Kappadokia, hvor mang en norsk turist har vandret omkring i underjordiske boliger og kirker, ble romersk provins allerede fra år 17 e.Kr., men latin var aldri noe mer enn et administrasjonsspråk der. Det hadde vært interessant å vite hvilket språk de snakket der da goterne i år 264 foretok et plyndringstokt dit. Mange fattige mennesker hadde annammet kristendommen, og et ektepar som unngikk å bli solgt som slaver, kom til goterne i Dacia (dagens Romania), hvor de ble frigitt. Ifølge tradisjonen var en sønnesønn av dette ekteparet den gotiske apostelen Wulfila (311–381), han som oversatte Bibelen til gotisk.

Også i Bysants spilte latin en vesentlig rolle som administrasjonsspråk helt til 700-tallet. Latin kan derfor betraktes som ett av de fem språkene som Konstantinopel/Istanbul har forvaltet. Det bysantinske riket var jo en forlengelse av Romerriket, men i øst var gresk grasrotspråket. Latin fikk derfor ingen moderne oppfølging i Anatolia slik som f.eks. rumensk i romersk Dacia. Men en annen språklig etterkommer etter latin bør nevnes i sammenheng med etablerte språk i Tyrkia.

Etter at jødene ble kastet ut av Spania i 1492, fant de et fristed i det osmanske riket. I Istanbul fins det fremdeles en liten jødisk minoritet som snakker *ladino*, populært kalt «jødespansk». Liksom den norskamerikanske professoren Einar Haugen (1906–1994) i sin tid studerte «ekte gudbrandsdalsmål» blant nordmenn i Iowa, kan man i dag med stort utbytte studere både kretiske dialekter «i frosen tilstand» og gammelspansk i Tyrkia, dette laboratoriet for språkvitere og sosialantropologer.

For rundt 10 år siden ble det nordvestkaukasiske språket *ubykhisk* erklært utdødd. Opprinnelig hadde folk som talte dette språket, kommet fra flere landsbyer i Kaukasus, men presset fra det ortodokse Russland hadde ført dem i eksil – igjen til det multietniske riket hvor talespråkene var legio, mens skriftspråket var *osmansk-tyrkisk*, men hvor alle var muslimer med samme rettslige beskyttelse (en beskyttelse som også visse ikke-muslimer nød godt av). Professor Hans Vogt (1903–1987) reiste i 1958 til Tyrkia for å studere *ubykhisk*, et språk med 80 konsonanter og bare 3–4 vokaler.

Et par andre nordvestkaukasiske språk kan fremdeles høres i Tyrkia, og denne språkgruppen har i den senere tid fått fornyet interesse gjennom tilsynelatende velfunderte teorier om at *hurrisk* og *urarteisk*, språkene i de rike- ne som hadde makten i Anatolia mellom hettittene og grekerne, nettopp hørte til denne språkgruppen. Under *sørkaukasiske* språk hører *lasisk* og *georgisk*, som begge er utbredt i Nordøst-Tyrkia, og *tsjerkessisk* kan høres i en rekke geografisk vidt forskjellige landsbyer.

Armensk

Armenerne tilhører Østkirken og snakker et indoeuropeisk språk som har undergått betydelige forandringer gjennom århundrene. Mens klassisk armensk har mye av den samme strukturen som klassisk gresk, har moderne armensk utviklet seg i retning av tyrkisk syntaks. Vi står altså overfor en nær symbiose mellom tyrkiske muslimer og kristne armenere. I osmansk tid ble da også armenere ansett for å være blant sultanens mest pålitelige undersåtter. Men da amerikanske misjonærer kom til Øst-Tyrkia på 1840-tallet, primært for å omvende tyrkerne til kristendommen, fant de fort ut at det ikke lot seg gjøre. De bestrebet seg derfor snarere på å konvertere armenere fra deres urgamle variant av kristendommen til en mer moderne amerikansk protestantisk versjon. Siden vi i Vesten har så gode forestillinger om andre folks ve og vel, var det også naturlig at armenere i øst fikk opplæring i nasjonal frigjøring. Trusselen om en armensk stat støttet av det ortodokse Russland, en stat som aldri ville

være liv laga med mindre den allierte seg med grekerne langs Svartehavet og de katolske armenere ved Middelhavet, førte etter flere tiår med armensk geriljavirksomhet til en tyrkisk beslutning om å omplassere armenere i øst til en annen del av det osmanske riket, nemlig sørover til Syria. Denne folkeforflytningen skjedde under svært vanskelige forhold i 1915 og innebar i praksis endeliktet for armensk språk i Øst-Tyrkia. I Istanbul fins det imidlertid stadig store mengder kristne armenere. Her var det aldri aktuelt å omplassere dem. Armenere i Istanbul taler en litt annerledes dialekt, såkalt *moderne vestarmensk*. Den østlige varianten er i dag å finne i Tyrkias nabostat Armenia samt i Syria og Libanon, for ikke å snakke om i USA, som i utgangspunktet skapte forutsetningene for armenernes femtekoloniestilling i Øst-Tyrkia. Frankrike har også mottatt tallrike armenere.

Muslimer i Hellas, kristne i Tyrkia

En annen folkeforflytning av enorme dimensjoner fant sted under langt bedre vilkår, nemlig organisert av Folkeforbundet. Etter at tyrkerne (og deres nasjonale muslimske allierte) bokstavelig talt hadde kastet grekerne på havet som følge av det greske ragnarokket under felttoget i Lilleasia 1919–1922, fikk Lausannekonferansen en varm potet i fanget. Fridtjof Nansen var blant dem som administrerte en *tvungen* utveksling av muslimer i Hellas med ortodokse kristne i Tyrkia. Armensk språk hadde forsvunnet fra Anatolia få år i forveien. Nå forsvant også utallige greske dialekter, mange av dem svært aparte. Disse talespråke-

ne hadde utviklet seg i relativ isolasjon gjennom hundrevis av år og manglet fullstendig prestisje sammenlignet med både skriftlig gresk (som var basert på en arkaiserende standard liksom arabisk er den dag i dag) og det osmanske skriftspråket (som ikke var arkaiserende, men like fullt et kunstspråk). Den greske forfatteren Christos Samouilidis forteller om en gresk prest i det sentrale Anatolia som pålegger sine sognebarn å forkaste den barbariske(!) dialekten de snakker, og heller uttrykke seg på tyrkisk [talespråk]. Ideelt sett burde de uttrykke seg på arkaiserende gresk, men det kunne han rimeligvis ikke forlange av barn. (I Vesten krevdes det jo også en del års skolegang før man kunne formulere seg på latin.) At Nansen i prinsippet godtok en slik omplassering av et par millioner mennesker – noen hevder sågar at forslaget i utgangspunktet kom fra ham – er i dag litt av et tankekors.

Som følge av en hestehandel under Lausannekonferansen ble grekerne i Istanbul ikke utvekslet. Der lever de den dag i dag – om enn i svært redusert antall. Konflikten på Kypros har siden 1950-tallet ført til en atmosfære som har brakt horder av de siste bysantinere til Hellas. Tyrkerne i gresk Vest-Trakia, en betingelse fra tyrkisk side for å gjennomføre hestehandelen, utgjør på sin side en betydelig minoritet i dagens Hellas. I utgangspunktet nøt både grekere, armenere og jøder i det osmanske riket en rettsbeskyttelse fordi de var *bokfolk* – på linje med muslimene og deres Koran. Denne rettsbeskyttelsen har en forlenget arm inn i den tyrkiske nasjonalstaten i form av

spesielle privilegier stadfestet i Lausanne. Disse privilegiene har i praksis beskyttet språkene gresk, armensk og ladino i Istanbul, mens språk som fransk og italiensk, typiske levantinerspråk, dvs. språk talt av katolikker i det osmanske riket, ikke lenger har noen beskyttelse. De privilegiene som levantinerne nød, ble opphevet i Lausanne.

Men tre berømte franske videregående skoler i Istanbul eksisterer fremdeles og nyter høy anseelse. Generasjoner av tyrkere har gått på disse skolene. I dag vil den norske turistene snarere møte tyrkere med tyskkunnskaper, alt fra stotrende til innfødt kompetanse. Det fins godt over to millioner tyrkere i Tyskland, og mange av dem (eller deres etterkommere) har returnert til hjemlandet og kan oppspores i de mest avsidesliggende landsbyer.

Bosnisk, et sørslavisk språk, tales i en rekke landsbyer i Tyrkia, særlig på vestkysten, og *albansk* kan man høre på såpass fjerntliggende steder som i landsbyer ved det indre Middelhavet. Det dreier seg om muslimske albanere fra Hellas som kom med befolkningsutvekslingen i 1923. Tilsiget av bosnier har av helt andre grunner bare øket det siste tiåret. Krimtatarenes grumme skjebne under Stalin kan man fremdeles høre om i en landsby vest for Ankara, men det er gått sterkt nedover med aktiv beherskelse av det tyrkerspråket som disse menneskene opprinnelig snakket.

Tyrkerspråk fra Balkan til Kina

Det fins tyrkerspråk fra Balkan til Kina. *Uigurisk* tales i folkerepublikken,

men også av en liten minoritet i Tyrkia. Av andre tyrkerspråk etablert i Tyrkia kan nevnes *aserbajdsjansk*, *kasakhisk*, *turkmensk* og *usbekisk*. Alle disse språkene er vesensforskjellige fra de språk vi lærer på skolen.

Noen få tyrkiske dialekter er uforståelige uten nærmere studium, f.eks. visse svartehavsdialekter. Ellers er tyrkisk talt i Tyrkia overraskende homogent. Istanbul-dialekten framstår som et forbilde, og det er utdanning som avgjør hvorvidt man behersker den. I den forstand kan man godt kalle den for en prestisjefyllt *sosiolekt*.

Anatolias sterkt voksende befolkning i nyere tid skyldes bl.a. det fenomenet som den amerikanske historikeren og demografen Justin McCarthy har sammenfattet i boktittelen «død og eksil», jf. *Death and Exile, The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims, 1821–1922*, Princeton (NJ) 1995. Kristne naboer har rensset sine land for muslimer, og det nærliggende tilfluktssted var arvtakerstaten etter det osmanske riket. Her ligger mye av forklaringen på Tyrkias tallrike språklige minoriteter. Et spørsmål til 50-åringer i dagens Tyrkia om hvor deres besteforeldre kommer fra, gir interessante indikasjoner om etnisk opprinnelse. Det slår nesten aldri feil.

Språkskifte har vært vanlig

Folk har nok oftere skiftet språk gjennom historien enn vi i dag kan forestille oss. Forskere som måtte være interessert i språkveksling, kan i rikelig monn få luftet sine teorier gjennom studiet av Anatolia gjennom tidene. I Hellas hører man ofte at tyrkere egentlig er mongoler. Nå har de fleste gre-

kere aldri vært i Tyrkia, og de vil derfor skjenke liten tiltro til en uhildet observatør som finner det umulig å skille de to folkene fra hverandre bare på grunnlag av utseende. Det er et faktum at etter slaget ved Manzikert (rett nord for Vansjøen) i 1071 ble slusene åpnet for bølger av tyrkerfolk østfra. Men hva med de par-tre millioner mennesker som allerede var bosatt i Anatolia? De hadde rimeligvis aldri hørt om tyrkere før statsordninger med høy kulturell prestisje og stort forsvarspotensiale ble etablert, noe som gjorde at folk kunne få leve i fred med sin familie. Dermed var det duket ikke bare for språkskifte, men et mer generelt etnisk skifte. Folk som ikke opprinnelig var tyrkere, hadde ingen problemer med å kalle seg det. Dersom ikke Wulfilas besteforeldre var blitt tatt til fange av goterne, ville kanskje hans etterkommere ha vært tyrkere. Eller kanskje de hadde holdt seg til kristendommen og blitt gresk-ortodokse? I begge tilfeller dreier det seg om et etnisk valg ut fra makt- og prestisjeforhold i lokalsamfunnet. Det som må ha eksistert av «mongolske» elementer, ble raskt utvannet; Anatolia ble *kulturelt sett* tyrkifisert. Selv visse greske dialekter fikk et tyrkisk preg.

Assimileringsprosessen varer ved – selv om mange i Vesten viser stor iver i å motarbeide den. Obligatorisk skolegang og militærtjeneste samt TV er drastiske assimileringmetoder. Det fins millioner av mennesker som snakker *kurdisk* i dagens Tyrkia – kanskje 18 % av befolkningen – men å ha kurdisk som morsmål har ikke vært til hinder for å oppnå de høyeste embeter

i staten. Politisering av en såpass betydelig minoritet, særlig i marxistisk retning, har imidlertid virket som en kraftig hemske for den allmenne økonomiske utviklingen i Sørøst-Tyrkia. Kurdisk hører til den iranske språkgruppen av indoeuropeiske språk. Det gjør også *ossetisk*, som tales i enkelte landsbyer i Tyrkia, men som hovedsakelig hører hjemme i Kaukasus. Et stort problem med kurdisk er at språket er splittet opp i tre innbyrdes svært avvikende dialekter.

Ingen enkelt språklig minoritet i dagens Tyrkia kan gjøre krav på urbefolkningsstatus. Det eneste måtte være hvis en eller annen sosialantropolog plutselig skulle finne en landsby hvor man snakker «nyhettittisk». Det fins nesten 40 000 landsbyer i Tyrkia. I nærheten av Konya fins det folk som snakker en kurdisk dialekt, og inntil nylig trodde de at de snakket en litt aparte form for tyrkisk. Noen «fornylse» av deres etniske tilhørighet har ikke annet enn akademisk interesse. *Karamanlides* oppfattet seg selv primært som ortodokse kristne og sekundært som grekere. Men de snakket altså tyrkisk. De fleste kurdere oppfatter seg selv *enten* primært som muslimer og sekundært som tyrkiske statsborgere med kurdisk som morsmål *eller* – avhengig av deres metafysiske verdensbilde – primært som tyrkiske statsborgere og sekundært som kurdere, I begge tilfeller er tyrkisk deres skriftlige medium, og det er *kommunikasjonsspråket* som i siste instans teller i en moderne demokratisk stat. Ifølge en tredje kategori med støtte fra aktivister i Vesten postuleres en kurdere som «innbygger av Kurdistan» og med «kurdisk som nasjonalspråk».

Dersom tyrkiske kurdere i Vest har fått såkalt *morsmålsopplæring* i kurdisk, kan man godt forstå at det ikke er noen annen retur enn til en dobbelt kimære.

At Tyrkia har et vest-øst-problem (liksom Italia har et nord-syd-problem), bør imidlertid ikke stikkes under en stol. I en frustrasjonssituasjon over forfordeling av samfunnsgodene er det fristende å vise til det som Huntington har kalt det *demokratiske dilemma*, dvs. at folk via valgurnene søker seg til et tidløst perspektiv og indirekte velger arabisk som sitt imaginære kommunikasjonsmedium, nemlig

gjennom koranskoler hvor man lærer å lese Koranen uten å forstå et ord av hva man faktisk resiterer. Dette har lite med kunnskapservvervelse i moderne forstand å gjøre. Tyrkia har da også en grunnlov som er tuftet på vestlige forbilder og ikke på tradisjonelt muslimske. Klassisk arabisk har for øvrig aldri sortert under språk i Anatolia bortsett fra som skolespråk i osmansk tid, da kunnskaper i både arabisk og persisk var en forutsetning for å kunne beherske det osmanske skriftspråket. I tillegg har naturligvis klassisk arabisk alltid vært liturgisk språk for muslimer. Det må det gjerne fortsatt være.

Språk i kulturmeldinga

Kulturmeldinga, St.meld. nr. 48 (2002–2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014*, vart lagd fram 29. august. Sentrale emne i språkkapitlet er skiping av eit kompetansesenter for norsk språk, stabilisering av rettskrivinga, innsamling av stadnamn, klargjering av verkeområdet for mållova og aktiv støtte til nynorsk skrift-

kultur. Meldinga varslar òg vidare arbeid for nynorsk programvare og går elles inn for at det på noko sikt skal etablerast ein norsk språkbank for utvikling av språkteknologi på norsk. Meldinga finn ein under Kultur- og kyrkjedepartementet på ODIN:

<http://www.odin.dep.no/kkd/>

Kurdisk(e) språk

FINN THIESEN

DET BOR ca. 25 millioner kurdere i «Kurdistan», dvs. den kurdisktalende fjellheimen i grenseområdene mellom Tyrkia, Iran, Irak og Syria. Av disse bor det kanskje 14 millioner i Tyrkia, 6 millioner i Iran, 4 millioner i Irak og 1 million i Syria. Det finnes dessuten en isolert kurdisktalende enklave i Cihanbeyli sør for Ankara. I tillegg bor det noen hundre tusen kurdere i de tidligere sovjetrepublikkene i Kaukasus samt tre kvart million kurdiske innvandrere i Vest-Europa, fortrinnsvis i Tyskland. Språket deres, «kurdisk», tilhører den iranske grenen av de indoeuropeiske språkene, men om det kan kalles *ett* språk, er et veldig vanskelig spørsmål. Det finnes nemlig fem innbyrdes uforståelige varianter av kurdisk:

- 1 Kurmanji eller nordkurdisk, som tales i Tyrkia, Kaukasus og i den nordlige halvdelen av iransk Kurdistan.
- 2 Sorani eller sørkurdisk, som snakkes i Irak og i den sørlige halvdelen av iransk Kurdistan.
- 3 Zaza i Kurdistan, som snakkes i det nordvestlige hjørnet rundt Erzincan og Elazig i Tyrkia.
- 4 Gorani, som tales i to enklaver i iransk Sør-Kurdistan, nær grensen til Irak.
- 5 Kermanshahkurdisk, som tales i Kurdistans sørøstlige hjørne, rundt

byene Sanandaj og Kermanshah i Iran.

Kermanshahkurdisk står persisk betydelig nærmere enn de øvrige kurdisktalende språkene og er trolig innbyrdes forståelig med dette. Mest avvikende er zaza og gurani, samtidig som disse to variantene har mange fellestrekk som kunne tyde på at zazaene og guraniene opprinnelig må ha vært ett folk. De to hovedvariantene av kurdisk, kurmanji og sorani, sies å ha like forskjellig grammatikk som engelsk og tysk. Når man dertil legger at kurmanji skrives med latinsk skrift, mens sorani skrives med arabisk skrift, og at kurmanji bruker en mengde tyrkiske lånord som er ukjente i sorani, må konklusjonen bli at forskjellen mellom kurmanji og sorani er betydelig større enn forskjellen mellom tysk og engelsk.

Tyrkisk undertrykkelse av kurdisk

Siden opprettelsen av den tyrkiske nasjonalstaten i 1923 etter det osmanske imperiets sammenbrudd har det kurmanjikurdiske språket vært undertrykt i Tyrkia. Det har stort sett kun kunnet tales innen hjemmets fire vegger eller i avsides kurdiske landsbyer uten tyrkisk befolkningsselement. Da artikkelforfatteren bodde i Tyrkia i 1967–68, hørtes kurdisk praktisk talt ikke på

gaten. Når man en sjelden gang hørte kurdisk, ble det reagert med forargelse: Hva innbiller de seg? Er de ikke klar over at de befinner seg i Tyrkia, og at det er tyrkisk det snakkes her? I de to seneste årtier er det imidlertid skjedd en merkbar bedring av forholdene. Da jeg midt i nittiårene besøkte Tyrkia igjen, hørte man kurdisk overalt, og alle så ut til å ta det som en helt naturlig ting. Dette er bare ett av flere tegn på at forholdet mellom den tyrkiske majoriteten og det kurdiske mindretallet holder på å bli bedre og etter hvert vil kunne bli harmonisk og tilfredsstillende. «Kurderspørsmålet» er en av hovedårsakene til at Tyrkia ennå ikke har klart å få til realitetsforhandlinger om å bli opptatt som medlem i Europa. Europeerne burde kanskje overveie å oppta Tyrkia i Europa på tross av dette uløste problemet, fordi medlemskap i Europa utvilsomt ville akselerere den utvikling i retning av anerkjennelse av kurdernes rettigheter som tydeligvis er på gang i Tyrkia.

Kurdisk i Irak

Etter første verdenskrig var planen opprinnelig den at Irak skulle bestå av de to osmanske sandsjakene (fylkene) Bagdad og Basra. En aristokratisk engelsk dame, orientalist og eventyren Gertrude Bell, fikk den ideen at man passende kunne innlemme sandsjaket Mosul i Irak. Hun forela under en lunsj på Hotell Semiramis i Kairo idéen for Churchill og ekspertene hans, som sa: «Det høres greit ut. Det gjør vi.» Siden da har soranierne, som under verdenskrigen hadde fått løfte om en egen stat, vært bundet til irakerne, som de ikke har noe til felles med ut-

over at kolonimaktene sperret dem inne bak samme røde strek. Om kurdene i Iran og Tyrkia kan man i det minste si at de har hørt til Iran og Tyrkia igjennom det meste av forrige årtusen. Helt siden opprettelsen av staten Irak har det kurdiske mindretallet kjempet en forbitret kamp for å oppnå uavhengighet, og de er blitt utsatt for en forfølgelse og undertrykkelse som får forholdene i Tyrkia til å ta seg heller idylliske ut i sammenlikning.

Kurdere i storpolitikken

En begrunnelse for ikke å gi soranikurdene selvstendigheten skulle være at dette ville virke destabiliserende på Tyrkia og Iran. Dette argumentet holder neppe stikk. I 1971 ble Bangladesh uavhengig av Pakistan uten at dette førte til destabilisering av bengalimindretallet i India. Tredjedelen av Irans befolkning er tyrkere, og Nordvest-Iran har en massiv tyrkisktalende majoritet, men Tyrkia gjør ikke krav på noe iransk territorium av den grunn. Heller ikke gjør Iran krav på den vestlige delen av Afghanistan, selv om denne har et massivt persisktalende (iransk) flertall. Om det også finnes kurdere med vage drømmer om et Stor-Kurdistan, er det ingen rimelig grunn til at tro at en selvstendig soranikurdisk stat skulle se det i sin interesse å gjøre krav på de kurmanjikurdiske delene av Tyrkia. Tvert imot kunne de tenkes å se det som en fordel med vennskapelige forbindelser til den store nabo- en i nord. Det kan vel heller ikke være rimelig å tro at fortsatt undertrykkelse av soranikurdene i Irak på noen måte skulle svekke den kurdiske bevegelse-

sen i Tyrkia. Destabilisering av Iran er enda mer usannsynlig, fordi kurderne språklig står den persisktalende majoriteten meget nær, og separatistbevegelsene i iransk Kurdistan har derfor alltid vært mye svakere. Det hører likevel med til bildet at det en kort periode etter andre verdenskrig fantes en selvstendig kurdisk sovjetrepublikk med hovedstad i Mahabad i iransk Kurdistan.

Om den kurdiske litteraturen bør det nevnes at skrevet kurdisk litteratur forekommer sporadisk allerede fra 1500-tallet, men at den først begynner å få større omfang i løpet av 1900-tallet, først i Irak og i de daværende sovjetrepublikkene i Kaukasus i kyrillisk skrift, senere også blant kurmanjikurdiske innvandrere til Vest-Europa fra Tyrkia.

Norsk Ordbog med latinske typer

Norsk Ordbog er hovudverket til Ivar Aasen. Boka er eit grunnleggjande referanseverk for norsk leksikografi, dialektologi, ordhistorie og ordgeografi, og ei hovudkjelde for det nynorske skriftmålet. No er boka tilgjengeleg i ny utgåve med latinske typer. Boka har 40 000 oppslagsord, bruksdøme i det nyreiste landsmålet og systematiske opplysningar om utbreiing og uttale i

målføra. Den nye utgåva har òg ei fylldig fagleg innleiing. Første delen legg hovudvekta på Aasens arbeid med manuskriptet, særleg i åra 1869–73, og på utgåvene frå 1900-talet. Andre delen gjer greie for redigeringsprinsipp og typografi i den nye utgåva. Boka er redigert av Kristoffer Kruken og Terje Aarset og er utgjeven på Det Norske Samlaget.

Språk på nett

Språkøvingar

På nettsidene til Norsk språkråd finst det ei rad språkøvingar: frå engelsk til norsk, frå bokmål til nynorsk, rettskriving og ymse språkkunnskap. Der finn ein også ymse ordlister ein kan slå opp i. Adressa er: <http://www.sprakrad.no/kupong.htm>

Skrivereglar for skoleungdom

Når vi skriv, er det viktig at teiknsetjing, rettskriving og oppsett er korrekte. Fiskå skole i Kristiansand har laga ein

vegvisar i flashformat. Norsk språkråd har gått gjennom tekstane. Programmet finst både på bokmål og nynorsk og kan lastast ned her: Adresse: <http://www.sprakrad.no/skrivereglar.htm>

Ordsamia

Ordsamia er eit e-postforum der ein drøftar avløyssarord, dvs. norske ord i staden for engelske. Forumet er ope for alle spåkinteresserte. Informasjon om korleis ein melder seg på, finn ein her: <http://www.sprakrad.no/ordsamia.htm>

NYORDNYORDORDNYORD
ORDNYORDORDNYORDNY
NYORDNYORDORDNYORD
ORDNYORDORDNYORDNY
NYORDNYORDORDNYORD
ORDNYORDORDNYORDNY
NYORDNYORDORDNYORD
ORDNYORDORDNYORDNY
NYORDNYORDORDNYORD
ORDNYORDORDNYORDNY
NYORDNYORDORDNYORD
ORDNYORDORDNYORDNY
NYORDNYORDORDNYORD
ORDNYORDORDNYORDNY

Når et ord er ført opp i denne spalten, betyr det bare at vi har registrert det. Det betyr ikke at Norsk språkråd går god for ordet. Dersom vi tilrår eller rår fra å bruke ordet, vil vi nevne det uttrykkelig. Nyordspalten redigeres av Svein Nestor.

dagdrømmersk *Mitt forhold til revolusjonen var på det teoretiske og dagdrømmerske plan, som tema i studiesirkler.*

Redaktør Hilde Haugsgjerd i Dagsavisen 5.4.03

demokratiforsvarer, demokratiangriper *Slik sett er det jo typisk at Lund-kommisjonen satte lyset på de ufine metoder enkelte av demokratiforsvarerne brukte. Og demokratiangriperne har fått unnskyldninger og erstatninger.*

Knut T. Giæver i debattinnlegg i Aftenposten 23.8.03

hjemigranter *«Hjemigranter» er folk som kommer tilbake til hjemlandet etter opphold i utlandet, og som føler seg mer eller mindre fremmede, forklarer Økland, som fra før er utdannet førskolelærer.*

Magli Sofie Økland i intervju i avisen Dagen 27.8.03.

henteekteskap *Det betyr at når en norskfødt jente med innvandrerbakgrunn gifter seg arrangert med en fetter fra landsbygda i Pakistan, så regnes deres barn ikke med i innvanderstatistikken. Men realiteten er at barn i slike såkalte henteekteskap ofte er i samme situasjon som 2. generasjons innvandrere – nettopp fordi en av foreldrene er 1. generasjons innvandrer.*

Journalist Hanne Skartveit i VG 4.4.03

illojalitetsfabrikk organ eller institusjon som fremmer illojalitet mot (det norske) samfunnet *Uten å ta utgangspunkt i å kritisere islam kan ingen formell seremoni skape lojalitet mot Norge. Det betyr på ingen måte at muslimer er illojale, men illojalitetsfabrikken i Norge er disse religiøse kroker som underviser i noe, uttaler seg offentlig om det motsatte, de som pynter fasaden med fine, lojale ord, mens handlingene er stikk motsatte.*

Forfatteren Walid al-Kubaisi i Aftenposten 5.6.03

kjebabb Ordet er sammensatt av *kje* (= geitekill) og *babb* fra den fremmede retten *kebab*. *Kjebabben er prøvet ut på våre gjester, under NM i orientering i pinsen og blir nå tilbudt som nattmat under årets Jazzfestival på Kongsberg.*

Brev av 26.6.03 fra Jarle Storaas på Storaas Kurs og Gjestegaard, Jondalen, til Norsk språkråd.

Kvinnegrupper FY *Kvinnegruppa FY er et motstykke til Gutteklubben Grei. En mannlig forfatter av barnebøker begår den synd å stille spørsmål omkring kvinnelednings i forlagene, samt uttrykker sin bekymring for at gutter velger bort bøker. Slikt gjør man ikke ustraffet i feministlandet Norge! Straks kommer Kvinnegruppa FYs medlemmer på banen.*

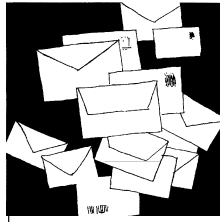
Sture Nilsen i innlegg i Aftenposten 7.8.03.

lydlekk *Frykter politihuset er lydlekk. Danet som motpol til lydtett*

VG 15.4.03.

lydløype *Dannet etter mønster av lysløype. Gaven fra TONO til det lyttende publikum er en kunstoplevelse – en lydløype, for ikke å si et lydlandskap – som rigges til i Frognerparken fra 22. august til 28. september.*

Aftenpostens aftennummer 1.4.03

Redaksjonen tar gjerne mot brev fra leserne. Det kan være kommentarer til artiklene og emner i bladet,

interessante ord og uttrykk en har kommet over, nyord, spørsmål eller annet. Adressen er: Språknytt, Norsk språkråd, Postboks 8107 Dep, 0032 OSLO.

Spørsmål: Vi har ein diskusjon på jobben om korleis ein uttalar namnet på *béarnaisesausen*. Kan de hjelpa?

Svar: For det første skal namnet på denne sausen skrivast *bearnés* på norsk. Denne skrivemåten skal nettopp hjelpa oss å uttala ordet i eit visst samsvar med den franske uttala – men med våre lydar. Trykket ligg altså på den siste stavinga, og ein skal uttala s-en.

Den uttala som ligg nærast den franske, er *be-arnés*, for opphavet til sausenemninga er det sørfranske landskapsnamnet *Béarn*, som har to stavingar. Den vanlegaste uttalen i Noreg er nok ikkje *bearnés* med tre stavingar, men *bærnés* med berre to.

Ein grei hugseregul for uttala er at *bearnés* rimar på *majones*, og grunnen er at båe orda opphavleg var franske adjektiv i hokjønnsform: *béarnaise* og *mayonnaise*. Dei er avleidde av stad-

namna *Béarn*, og *Mahon*, ein liten by på øya Menorca. Grunnen til at desse franske adjektiva har hokjønnsform, er at dei opphavleg stod til eit fransk substantiv som var av hokjønnsform, nemleg *sauce*, som tyder 'saus', t.d. *sauce béarnaise*, dvs. 'béarnsk saus'. Hadde ordet *sauce* vori eit hankjønnsord på fransk, ville ein ha skrivi desse adjektiva *béarnais* og *mayonnais*, og den franske uttala hadde vori *bearné* og *majonné*.

Mange nordmenn seier nok *bærné* – sjølv om dei seier *majonés*. Grunnen til at folk uttalar ordet urett, er nok at dei har det for seg at ein på fransk ikkje uttalar bokstavar som står i enden av ordet. Ofte er det slik, men i dette tilfellet står ein *e* til slutt i ordet, og da skal s-en framom uttalast.

Vi har òg andre slike mistydde uttalemåtar av franske ord. Mange nordmenn uttalar ordet *entrecôte* som *angtrekå*, og grunnen er den same. Men heller ikkje her står konsonanten – altså t-en – til slutt i ordet, for det kjem ein *e* etter. Uttalen skal altså vere *angtrekât* eller *angtrekått*.

Vi skriv framleis *pommes frites* som på fransk. Franskmennene uttalar ikkje alle desse bokstavane. Men mange nordmenn går enda lenger og seier *påmm fri*, ofte uttala som eitt ord: *påmmfri*, der franskmennene seier *påmm fritt*. For å freista å uttala dette franske ordet korrekt, uttalar altså mange nordmenn det gali.

Frå side 21 ... *Språket og det heilage ...*

biske ettersom deira nasjonalismar har utvikla seg. Det er ikkje lenger noe opprørsk i å omsette Koranen til andre språk enn arabisk, slik det var berre for ein generasjon sidan. Da var tanken at den ekte Koranen kunne berre finnas i arabisk språkdrakt. Omsettingar var i beste fall «fortolkingar» utan guddommelig kraft, og i stor grad også bekjempa av skriftlærde. I dag legg muslimske predikantar større vekt på at folk skal kunne lese og forstå Koran-teksta, og manglande kunnskap i arabisk språk er blitt ein sperre for dette. Derfor blir teksta nå omsett til dei fleste språk, utan hinder. Framleis er det nok slik at skolebarn

på «koranskolar» på landsbygda og i byar lærer seg koranversa på rams utan å forstå innhaldet, men dette kan vere ein av dei siste generasjonane der vi kan sjå slikt. Arabisk og islam vil alltid ha eit emosjonelt band til kvarandre. Koranens ord om at han er ein «arabisk koran», vil stå fast og bli «urteksta». Men den moderniseringa og folkeliggjeringa av budskapen som både «radikale» og «moderate» muslimar står for, vil gjere teksta og religionen meir internasjonal, og dermed føre til at islam blir frigjort frå det arabiske språket, slik nasjonalismen for eit hundreår sidan frigjorde det arabiske språket frå islam.

Trykksaker frå Språkrådet

- eks. Norsk – i nye tusen år? 20 s. Gratis. (Klassesett à 30 eks. kr 120)
- eks. Kjønn, språk, likestilling. 20 s. Gratis. (Klassesett à 30 eks. kr 90)
- eks. Lov om målbruk i offentlig teneste. Reglar, praktiske råd, eksempel, hjelpemiddel. Innlegg til tidsplanleggjar / faldar. 10 s. Gratis.
- eks. Derfor trenger vi språkteknologi på norsk. 8 s. Gratis.
- eks. Purisme på norsk? Norsk språkråds skrifter nr. 4. 72 s. Kr 50.
- eks. Ordtilfanget i nynorsk – synsmåtar og røynsler. Norsk språkråds skrifter nr. 5. 114 s. Kr 50.
- eks. Godt språk i lærebøker. Norsk språkråds skrifter nr. 6. 238 s. Kr 225. (Nyttig for alle som skriv norsk.)
- eks. Ordbok for fysikk og kjemi til skolebruk. Norsk språkråds skrifter nr. 7. 154 s. Kr 195.
- eks. Språknytt nr. 1-2, 2001. Temanummer om sidemål. Gratis.

Namn:

Adresse:

Postnummer og -stad:

Trykksaker som ikkje er gratis, blir sende med faktura.

FORFATTERNE

Karin Holter er seniorstipendiat ved Klassisk og romansk institutt, Universitetet i Oslo. Hun er professor i fransk litteratur og har de siste årene også arbeidet med franskspråklig litteratur fra Nord-Afrika, særlig Algerie.

Stig R. Frøyshov er teolog tilknyttet Den ortodokse kirke. Han tar i år en doktorgrad innenfor bysantinsk liturgi ved Universitetet i Paris.

Gunvor Mejdell er førsteamanuensis ved Institutt for østeuropeiske og orientalske studier, Universitetet i Oslo, og forsker på og underviser i moderne arabisk språk og kultur.

Knut S Vikør er førsteamanuensis i historie og daglig leder for Senter for Midtausten- og islamske studier ved Universitetet i Bergen. Han har gitt ut m.a. *Ei verd bygd på islam: Oversikt over Midtaustens historie* (Oslo 1993, ny utgave 2004), *Islam: ei faktabok* (Oslo 2002), *Mellom gud og stat: Ei historie om islamsk lov* (Oslo 2003).

Finn Thiesen er magister i sammenliknende indoeuropeisk språkvitenskap og førsteamanuensis i persisk ved Institutt for østeuropeiske og orientalske studier, Universitetet i Oslo. Han har tidligere arbeidet som amanuensis i urdu samme sted og som lektor i hindi ved Københavns Universitet.

Egil Thee Danielsen er spesialist på tyrkisk innflytelse på gresk.

Omslagsbilde:

Kirke og moské i samme kvartal. Ved Kuxor, Egypt.

Foto: Johannes Haugen / NN / Samfoto

INTERNETT

Tekstene i dette nummeret fins også på Internett:
<http://www.sprakrad.no>

NORSK SPRÅKRÅD

Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

Telefon: 24 14 03 50

Telefaks: 24 14 03 51

Redaktører:

Helge Sandøy og
Kjell Ivar Vannebo

Redaksjonssekretær:

Svein Nestor
E-post: nestor@sprakrad.no

Opplag: 25 500

Fire nummer i året

Redaksjonen avslutta 20.10.2003

Form: NIGARD ANS, Venabygd

Trykk: PDC Tangen 2003

Signerte artikler står for
forfatterens syn.
Redaksjonen forbeholder
seg rett til å publisere
innsendte artikler på
Internett.

ISSN 0333-3825

Returadresse:
NORSK SPRÅKRÅD
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

B

ISSN 0333-3825